

INTERNET U SRBIJI 2006
empirijska studija PC i internet penetracije

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Masarikova 5/16, Beograd
tel.: (011) 30 65 830, 30 65 800
faks: (011) 36 13 112
imejl: bos@bos.org.yu
veb sajt: www.bos.org.yu

Za izdavača

Vesna Đukić

Objavljivanje knjige omogućila je
Fondacija Olof Palme International Center

INTERNET U SRBIJI 2006

empirijska studija PC i internet penetracije

Milina Petrović

Milan Sitarski

Tanja Milovanović

Nataša Radović

Beograd 2006

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod	9
Informaciono društvo / postindustrijsko društvo / društvo znanja.....	9
Uticaj upotrebe IKT-a na razvoj ekonomije	10
Uticaj upotrebe IKT-a na razvoj demokratije.....	12
Smernice za stvaranje okruženja koje vodi informacionom društvu.....	13
Reference	15
E-Srbija 2006	17
Partnerstvo za merenje IKT-a za razvoj	17
<i>Networked readiness</i> indeks.....	21
Metodologija istraživanja	23
Rezultati studije	25
PC penetracija	25
Penetracija interneta u domaćinstvima u Srbiji.....	30
Penetracija interneta u populaciji Srbije.....	33
Osnovne karakteristike upotrebe interneta	46
Zaključci i preporuke.....	51
Reference	53
Političke orijentacije korisnika i nekorisnika interneta u Srbiji 2006	55
Rezultati na nivou celog uzorka	55
Rezultati na nivou regiona	56
Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta, na nivou celog uzorka.....	59
Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta, na nivou regiona	60

Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta, na nivou celog uzorka.....	63
Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta, na nivou regiona	64
Direktno poređenje političkog opredeljenja ispitanika u čijim domaćinstvima ima, odnosno nema korisnika interneta, na nivou celog uzorka i na nivou regiona	67

PREDGOVOR

Centar za proučavanje informacionih tehnologija (CePIT) Beogradske otvorene škole, uz podršku švedske fondacije „Ulof Palme“, već petu godinu zaredom bavi se analizom upotrebe interneta u Srbiji, kao i parametrima razvoja informacionog društva. U našim prethodnim studijama o razvoju informacionog društva u Srbiji i regionu (Internet Pregled: Beograd 2002, 2002; Globalni građani, 2004; Perspektive umrežavanja, 2004; Mreža u razvoju, 2005) posebna pažnja posvećena je konceptu i pretpostavkama razvoja informacionog društva. I u ovoj studiji, u uvodnom delu, osvrnuli smo se na pojam i koncept informacionog društva, kao i razlike sa sličnim i često sinonimnim terminima poput postindustrijskog društva i društva znanja. Takođe u uvodnom delu, istaknut je uticaj upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija na razvoj globalne ali i nacionalnih ekonomija, kao i na stvaranje novog odnosa između vlasti i građana koji je zahvaljujući njima (informaciono-komunikacionim tehnologijama) nastao. Na kraju uvoda date su opšte smernice za razvoj informacionog društva u Srbiji.

Prevashodni cilj ovog istraživanja bilo je da se ustanovi stopa penetracije interneta u Srbiji, te je metodologija istraživanja osmišljena i realizovana u skladu s tim. Istraživanje je sprovedeno juna i jula 2006. godine na teritoriji Srbije bez Kosova i Metohije na nacionalno reprezentativnom uzorku, koji je za potrebe CePIT-a napravila agencija *Strategic Marketing*. U centralnom delu studije „e-Srbija 2006“ predstavljeni su podaci o PC i internet penetraciji u Srbiji, o osnovnim demografskim karakteristikama populacije korisnika interneta, o motivaciji i nameri nekorisnika da počnu da koriste internet, kao i o osnovnim parametrima upotrebe interneta (mestu pristupa, načinu povezivanja, dužini upotrebe interneta i osnovnim odlikama ponašanja na internetu). U uvodnom delu teksta iznet je širi metodološki okvir za istraživanje razvoja informacionog društva. Samo istraživanje sledilo je osnovne preporuke iznete u dokumentu Partnerstva za merenje IKT-a za razvoj. Dobijeni podaci veoma su važni jer ukazuju na trenutno stanje stvari, koje je početna tačka u svim diskusijama o daljem razvoju informacionog društva u Srbiji. U završnom razmatranju iznetih nalaza, izneti su i osnovni zaključci i preporuke koje proističu iz sprovedene studije.

U poslednjem poglavlju studije predstavljeno je istraživanje političkih orientacija korisnika i nekorisnika interneta u Srbiji koje je fokusirano isključivo na njihovu izbornu orijentaciju, tj. opredeljenost za pojedine aktere realnog političkog života. Dobijeni podaci, veoma dragoceni jer su prvi put dobijeni na uzorku koji reprezentuje celu a ne samo gradsku populaciju Srbije, prikazani su

kroz poređenje vrste i stepena izborne opredeljenosti kod ispitanika koji imaju i kod onih koji nemaju u svom domaćinstvu korisnike interneta, na nivou celog uzorka, ali i na nivou pojedinih regiona – Beograda, Vojvodine i Srbije bez glavnog grada i pokrajina. Nalazi su potvrdili da je uticaj korišćenja ove tehnologije, koje je, naravno, još uvek uslovljeno mnogim socio-demografskim karakteristikama, bitan faktor u političkom opredeljivanju građana Srbije.

Mada je u Srbiji bilo studija slične vrste, njihovi podaci javnosti su najčešće bili dostupni samo delimično, budući da se radilo o komercijalnim istraživanjima. Kako je Beogadska otvorena škola, čiji je CePIT deo, neprofitna organizacija, naši podaci u potpunosti su dostupni javnosti, kao i svim organizacijama i državnim institucijama.

UVOD

U uvodnom delu definisan je pojam i objašnjen koncept informacionog društva i razlike u sličnim i često sinonimnim terminima poput postindustrij-skog društva i društva znanja. Potom se govori o uticaju upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija na razvoj globalne ali i nacionalnih ekonomija, kao i o novom odnosu između vlasti i građana koji je zahvaljujući njima nastao. Na kraju, date su opšte smernice za razvoj informacionog društva u Srbiji.

Informaciono društvo / postindustrijsko društvo / društvo znanja

Informaciono-komunikacione tehnologije (IKT)¹, a posebno razvoj Interneta, dovele su do promena koje se jasno uočavaju u svakodnevnom životu, ekonomiji, politici, kulturi. Vreme i društvo u kome živimo, shodno promenama do kojih je došlo, označava se kao informaciono doba, odnosno informaciono društvo, postindustrijsko društvo, umreženo društvo, društvo znanja. Iako svaki od pomenutih pojmove u fokus stavlja donekle različite termine, oni su objedinjeni upravo isticanjem upotrebe novih tehnologija i njihovim uticajem na savremenu društvenu stvarnost.

Koncept informacionog društva upućuje na ekonomski aspekt društva s jedne strane i sistem vrednosti s druge. Ekonomski prosperitet informacionog društva zasniva se na upotrebi informacionih tehnologija u svim segmentima društva, a proizvodnja, skladištenje i distribucija informacija je najzastupljenija ekomska, društvena i kulturna aktivnost. Informaciono društvo, čiji se održivi ekonomski razvoj zasniva na upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija, odlikuju demokratske vrednosti – svakom građaninu omogućeno je da koristićenjem informaciono-komunikacionih tehnologija aktivno učestvuje u demokratskim procesima i na taj način jednostavnije i direktnije komuni-cira sa državnim službama.

U skladu sa pomenutom definicijom informacionog društva kao društva u kome je stvaranje, distribucija i manipulacija informacijama najizraženija eko-

* Imej za korespondenciju sa autorkom je natascha@bos.org.yu

** Imej za korespondenciju sa autorkom je tanja@bos.org.yu

1 IKT – Informaciono-komunikacione tehnologije (ili samo IT – informacione tehnologije) jesu one tehnologije kojima pristupamo informacijama, obrađujemo ih, distribuiramo i čuvamo. Npr. telefon, faks, kompjuter, internet, imejl, bankomat, infokiosk itd.

nomska, društvena i kulturna aktivnost, kao sinonim za informaciono društvo koristi se postindustrijsko društvo, čime se ističe suprotnost industrijskom društvu (društvo koje karakteriše upotreba mašina i eksploracija prirodnih bogatstava i u kome je najveći broj zaposlenih uključen u masovnu proizvodnju materijalnih proizvoda). Termin postindustrijsko društvo uvodi sociolog Danijel Bel (Daniel Bell) 70-ih godina prošlog veka². Njime nedvosmisleno ukazuje na deindustrializaciju zapadne ekonomije i smanjenje procenta onih koji rade u proizvodnom sektoru naspram onih koji su zaposleni u sektoru usluga (tj. servisa). Kategorijom dominantnog načina i oblika privređivanja društva Bel uvodi i razlikuje tri osnovna perioda / tipa društva: preindustrijsko, industrijsko i postindustrijsko (Bell, 1973).

Pored porasta značaja sektora usluga i informacija u postindustrijskom društvu, centralno mesto zauzima naučno znanje, koje u velikoj meri menja i oblikuje društvo. Jasno je da je svako društvo u istoriji koristilo naučna znanja, ali nikad ranije naučna dostignuća i tehnološki razvoj nisu u toj meri određivali tok istorije. Informacije i znanje su ključni za postindustrijsko društvo i ekonomiju (Bell, 1973). S jedne strane razvojem društva upravljuju tehnologije, a sa druge, stvaranje tih tehnologija vođeno je društvenom akcijom kojom se pospešuje njihov razvoj.

Ovakvo sagledavanje društva dozvoljava nam da uvedemo još jedan termin – društvo znanja. Ovaj koncept stavlja u fokus upotrebu, distribuciju i produkciju znanja. Znanje o tome kako biti što kompetentniji i informacije o onome šta nadmašuje ostale u konkurentnosti više je nego poželjeno, ali i dostupno, a efektno stvaranje, upotreba i diseminacija znanja je ključ uspeha, a samim tim i održivog ekonomskog i društvenog razvoja, od koga svi profitiramo. Razvoj i primena znanja, kao i život u „društvu znanja“ je, stoga, interes celog društva, a upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija i informaciono društvo / postindustrijsko društvo / društvo znanja nude velike razvojne mogućnosti.

Uticaj upotrebe IKT-a na razvoj ekonomije

Uticaj informaciono-komunikacionih tehnologija postao je ključna sila današnjice koja određuje tokove i transformiše ekonomsku i društvenu aktivnost. Ono što je železnica bila u 19. a elektrifikacija u 20. veku, u 21. veku je telekomunikaciona infrastruktura. Kao što je ekonomski progres nekada pokretalo otkriće i upotreba električne energije da bi se povećala poljoprivredna i industrijska produkcija, tako ekonomска produktivnost u 21. veku zavisi od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija.

Informacionim tehnologijama celo čovečanstvo biva umreženo, a „članstvo“ u toj mreži praktično prestaje da bude stvar slobodnog izbora. Negira-

2 Danijel Bel će u kasnijim radovima koristiti termin informaciono društvo kao sinonim postindustrijskom društvu.

nje neminovnog učlanjenja bilo koje zajednice znači njenu potpunu izolaciju i trajni gubitak koraka. Koliko god su informacione tehnologije prilika da se globalna podela zemalja na razvijene zemlje i zemlje u razvoju izbriše toliko su i potencijalna opasnost da se taj jaz produbi. Siromašne zemlje i regioni usled nepostojanja svesti o značaju investiranja u IKT i znanje ostaju nerazvijene i postaju sve siromašnije, dok obrnuto, bogate zemlje, zahvaljujući vrtoglavom razvoju i primeni novih tehnologija, postaju sve bogatije. One su najviše profitirale od razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija i upotrebe informacija i znanja. Od 1995. godine IKT su dovele do rasta BDP-a³ i porasta produktivnosti rada u velikom broju razvijenih zemalja, a posebno u SAD. Istraživanje ministarstva rada SAD (US Department of Labour), sprovedeno 2004, pokazalo je da je u periodu 1995–2004. rast radne produktivnosti bio u proseku više nego udvostručen, a predviđanja su da će se tako visok rast produktivnosti nastaviti do 2010. (Piatkowski, 2006)

Informaciono društvo ima veliki značaj i posebno mesto za vladu i politike EU i shodno tome aktivno se radi na razvoju regulatornih okvira za infrastrukturu i servise, na stimulaciji tehnoloških istraživanja i aplikacija, na podizanju svesti o značaju informacionog društva, kao i praćenju indikatora na osnovu kojih se meri uticaj koji informaciono-komunikacione tehnologije imaju na razvoj ekonomije, društva i kulture. Mnoge od inicijativa i intervencija Evropske unije, uključujući i finansiranje ekonomskog razvoja, ulaze u okvire razvoja IKT-a i informacionog društva. Može se reći i da vlada Evropske unije trenutno najviše ulaže u izgradnju i promociju svoje verzije informacionog društva i u istraživanja u oblasti IKT-a⁴. Ove napore i veru Evropske komisije u razvoj informacionog društva pojedini teoretičari čak označavaju kao utopiskske (Duff, 2001).

Pjatkovski (Marcin Piatkowski) sproveo je istraživanje o uticaju informaciono-komunikacionih tehnologija na razvoj ekonomija 10 novih članica EU i njihovom (IKT) potencijalu u tranzisionim ekonomijama. Rezultate tog istraživanja objavio je u radu „Da li informaciono-komunikacione tehnologije mogu uticati na razvoj tranzisionih ekonomija?“, u kome je pokazao da su između 1995. i 2003. informaciono-komunikacione tehnologije posebno doprinele ubrzanom rastu produktivnosti u četiri nove zemlje članice EU (Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj i Sloveniji), a time i bržem približavanju ovih zemalja Evropskoj uniji. IKT su uzrokovale rast produktivnosti i u ostalim novim članicama Evropske unije, s tim što je u pomenute četiri zemlje on bio najveći. Razloge za razlike treba tražiti i u drugim činiocima kao što su: kvalitet ekonomskog i institucionalnog okruženja, fleksibilnost tržišta rada i proizvoda, razvoj infrastrukture, ulaganje u inovacije, stručnost i obučenost kadrova, razvoj finansijskog tržišta i makroekonomска stabilnost. Istraživanje je pokazalo da IKT ima udela i potencijala za porast radne produktivnosti i BDP-a, ali da

³ BDP – bruto domaći proizvod (GDP – Gross Domestic Product, eng.)

⁴ Inicijativom i2010: Evropsko informaciono drštvo za privredni rast i zaposlenost, koja je usvojena 1. juna 2005, povećane su investicije EU u istraživanje IKT za 80%.

tek u sprezi za ostalim pozitivnim činiocima u većoj meri doprinosi razvoju tranzisionih ekonomija, a time i društva u celini. Pjatkovski projektuje, na primeru Poljske, da će tendencija udela IKT-a u produktivnosti i BDP-u biti znatna i u narednim godinama i da će verovatno premašiti 25%. Međutim, autor je u ovoj studiji kao jednu od najvećih kočnica za iskorišćavanje benefita razvoja IKT-a istakao nizak stepen internet penetracije u ovim zemljama u odnosu na evropsku petnaestoricu. Koliko se informacione tehnologije koriste u jednoj zajednici govori nam na kom je nivou razvoja sama zajednica. Stoga podaci o tome koliko se i kako u Srbiji koristi internet govore dokle smo stigli sa ekonomskim, kulturnim i generelno društvenim razvojem, ali i gde su prepreke, ili bolje reći dobre prilike za dalji ubrzani i kvalitetniji razvoj. Istraživanje CePIT-a koje je pred vama, nažalost, pokazuje da Srbija zaostaje ne samo za evropskom petnaestoricom i novim članicama nego i za zemljama regiona Jugoistočne Evrope. Za Srbijom zaostaju još samo BiH i Albanija. To navodi na zaključak da Srbija i njena polička elita još nisu dovoljno svesne savremenih modernizacijskih procesa, koje karakteriše upotreba i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, kao ni njihovih posledica na sveukupni razvoj ekonomije i društva. One posebno za Srbiju predstavljaju veliku šansu i dobru priliku – da se kao mala otvorena privreda umreži u globalnu privredu, u kojoj inovacije i znanje postaju ključni izvor održive konkurentske prednosti, a sve u cilju podizanja životnog standarda, povećanja zaposlenosti i sveukupnu modernizaciju društva.

Uticaj upotrebe IKT-a na razvoj demokratije

Nivo razvoja demokratije nekog društva određuje zrelost društva da prihvati građansku odgovornost i aktivno učestvuje u demokratskim procesima. Komunikacija građana i vlasti koja se svodi na jednosmerno obraćanje vlasti ili aktivista koji pretenduju na vlast ima za posledicu apatiju građana, čime se sputava razvoj demokratije. Građani stoga moraju biti motivisani da se aktivno uključe u kreiranje politika zajednice u kojoj žive i koju razvijaju. Aktivno učešće obezbeđuje dvosmerna komunikacija, dijalog koji će dovesti do naj-optimalnijeg rešenja, a informaciono-komunikacione tehnologije su idealno sredstvo koje omogućava kanale komunikacije. Razvoj kanala i početak uspostavljanja pravog dijaloga mora biti iniciran od strane državnih institucija, tj. javnog sektora. Svest o značaju IKT-a je prvi korak, a promovisanje upotrebe IKT-a od strane državnog / javnog sektora je nužno. Intenzivna upotreba IKT-a u javnom sektoru i aktivne javne politike IKT-a su bitne u promociji difuzije i upotrebe IKT-a. Dobar primer ovakvog pristupa su pre svega nordijske zemlje, SAD i Australija (Piatkowski, 2006). Ovaj pristup, promocije i upotrebe IKT u javnom sektoru i kroz javne politike, posebno je koristan za zemlje u tranziciji, gde su tržišni mehanizmi još nedovoljno efikasni i gde se intervencija i promovisanje od strane javnog sektora čine kao ključne. S druge strane, IKT stimulišu i rad javnog sektora. Nivo razvoja institucionalnog okruženja u nekoj zajed-

nici je prvi putokaz za potencijalne investitore. Koliko su institucije razvijene govori stepen njihove efikasnosti. Razvoj različitih elektronskih servisa može znatno doprineti efikasnijem radu javnog sektora, kvalitetu usluga, smanjenju troškova, lakšem pristupu infomacijama, smanjenju birokratije, smanjenju korupcije, bilo da su u pitanju elektronski servisi koji se odnose na unutrašnji rad javnog sektora ili oni koji se odnose na njihovo poslovanje sa privatnim sektorom ili građanima. S druge strane, smanjenje troškova uzrokovano efikasnijim i znatno jeftinijim radom dovodi do stvaranja dodatnih finansijskih izvora, koji se mogu investirati u infrastrukturu, ljudski kapital i IKT.

Smernice za stvaranje okruženja koje vodi informacionom društву

Porast broja korisnika Interneta je nužan zadatak da bismo kao društvo mogli da se razvijamo ekonomski, politički i kulturno. Nedovoljna upotreba IKT-a preti nam da ostanemo na margini dešavanja i da se jaz u odnosu na razvijene zemlje još više produbi. Intervencija i promocija javnog sektora u tom kontekstu je nužna. Međutim, podaci i indikatori razvoja informacionog društva u Srbiji koj su pred vama govore ne samo da upotreba IKT nije promovisana od strane javnog sektora i političke elite, koja bi trebalo da bude ključni motor modernizacijskih procesa, nego oni čak ni ne prate postojeću situaciju – javni sektor je toliko nerazvijen da su savremene potrebe korisnika interneta u Srbiji, koji čine gotovo četvrtinu čitave populacije⁵, nezadovoljene. To je velika grupa nezadovoljnih građana, natprosečnog obrazovanja i natprosečne kupovne moći, čije su društvene potrebe ignorisane.

Uključivanje građana u demokratske procese mora inicirati državni sektor i to uspostavljanjem dijaloga i omogućavanjem pristupa informacijama. Količko će odluke proistekle iz dijaloga oko raznih društvenih pitanja biti najbolje zavisile od obrazovanja građana i njihove demokratske zrelosti, tj. iskustva učestvovanja u demokratskim procesima. Stoga je neminovno raditi na jačanju kapaciteta svakog pojedinca zajednice – kroz adekvatan sistem obrazovanja i učestalo praktikovanje građanskog aktivizma.

Informacije i znanje su ključni resurs informacionog društva, i pristup informacijama/znanju mora biti svima omogućen i pojednostavljen. Put do informacionog društva zahteva okruženje koje će biti pogodno za njegov razvoj, a do takvog okruženja dolazi se organizovanom društvenom akcijom koja podrazumeva rad na razvoju sledećih segmenata:

- **Sadržaj** (e-content, e-services) – digitalizacija informacija i znanja, oblik kome se može pristupiti IKT-om. Tek digitalizacijom kulturnih, naučnih, zabavnih i administrativnih sadržaja, potom razvojem brojnih elektronskih servisa koji će građanima podići životni standard, moguće je građanima predočiti konkretni benefit od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija. Upravo digitalizacija informacija i prodornost interneta povećali su

⁵ Za detaljnije informacije pogledati rad M. Petrović „E-Srbija 2006“.

intenzitet primene znanja u savremenom društvu. Po nekim podacima (UN Department of Economic and Social Affairs, 2005) čak 70–80 % ekonomskog rasta je posledica novog i boljeg znanja. Početak razvoja elektronskih servisa državne uprave u Srbiji planiran je za 2007. godinu, za šta je izdvojeno 42,8 miliona evra u okviru Nacionalnog investicionog plana.

– **Pristup** (access) – neophodno je izgraditi adekvatnu telekomunikacionu infrastrukturu, čije će korišćenje biti jeftino i bezbedno. Niska cena se postiže konkurenčijom telekomunikacionih operatora, tj. liberalizacijom telekomunikacionog tržišta, na kome će osnovna uloga države biti zaštita korisnika usluga i posebno pozitivno diskriminisanje ugroženih socio-demografskih grupa. Liberalizacija tržišta podrazumeva jasno regulisana pravila poslovanja koja važe za sve telekomunikacione operatore podjednako. Nažalost, novembra 2006. usvojenom Startegijom za razvoj telekomunikacija, ozbiljan početak liberalizacije telekomunikacionog tržišta ne može se očekivati pre 2010. godine. Bezbedan pristup znanju i informacijama omogućava odgovarajuća pravna regulativa.

– **Pristup pristupu** (access to access) – obuka za upotrebu IKT. Kako bi građani iskoristili maksimalnu korist od upotrebe IKT-a i pristupa znanju, oni moraju biti adekvatno obrazovani – prvo obučeni za upotrebu IKT-a, a potom i informaciono pismeni (sposobnost u pronalaženju adekvatnih informacija i razlikovanja informacije od dezinformacije). Osnovna obučenost za upotrebu IKT-a mora biti deo formalnog obrazovanja. Nakon ovladavanja veštinom pristupa informacijama i znanju, inovativnost i kreativnost korisnika u stvaranju novih informacija i znanja došla bi do izražaja.

Programi obuke moraju biti dostupni i kroz neformalno obrazovanje – za generacije srednjih godina i starije, uz pojačanu ulogu države posebno u pomoći socijalno ugroženim kategorijama. (Pristup pristupu podrazumeva i pitanje sadržaja i servisa koji su dopstupni građanima i od kojih građani imaju konkretnе koristi.)

– **Obrazovanje, istraživanje i razvoj** (education, R&D – research and development). Ključni resurs savremenog društva i ekonomskog prosperiteta je znanje. Ubrzana produkcija novog znanja zahteva novog savremenog čoveka – onog koji se neprestano obrazuje (lifelong learning), kako kroz formalno tako i neformalno obrazovanje. Formalni sistem obrazovanja u Srbiji je nefleksibilan i neusklađen sa potrebama tržišta, zbog čega imamo paradoksalnu situaciju od visokog procenta nezaposlene radno sposobne snage na jednoj strani i nemogućnosti zadovoljenja velike potrebe za obrazovanim visokoplaćenim kadrovima sa druge strane (posebno je osetan nedostatak raznih menadžera/upravnika, tj. onih koji znaju kako da ideje, naučno znanje i kadar tržišno orientišu, obezbeđujući time ličnu korist ali i nova radna mesta, i utičući na podizanje nivoa razvoja društva generalno). Usled loše ponude obrazovnih sadržaja u zemlji, posebno talentovani mladi odlaze u inostranstvo na doškolovanje, gde najčešće i ostaju, a kvalitet kadrova u zemlji počiva isključivo na entuzijazmu pojedinaca a ne sistemu. Politička i kulturna elita nije svesna vrednosti i koristi koje jedno društvo može imati od jačanja svakog pojedinca kroz dobro siste-

matizovan obrazovni sistem. Adekvatnim sistemom obrazovanja koji produkuje savremene kadrove, obučene za nova, produktivnija i bolje plaćena radna mesta, životni standard i kvalitet života svakog građanina ponosob se podiže, a zajednica u kojoj je omogućeno da svaki pojedinac realizuje svoje maksimalne potencijale napreduje u celosti. Odmah po dobrom institucionalnom i infrastrukturnom okruženju, jačina kadrova zajednice je indikator koji odlučuje o ulasku stranih investitora na lokalna tržišta. Tako znanje postaje najveća vrednost jedne zajednice ali i ključni resurs, čija eksploatacija donosi ekonomski i kulturni prosperitet. Zato cilj našeg društva treba biti formiranje socijalnog okruženja čiji se sistem vrednosti zasniva na znanju i inovacijama.

U sistem obrazovanja se decenijama unazad nije dovoljno ulagalo i ta tendencija nastavlja se i danas. U nauku su, takođe, minimalna ulaganja – za nauku je 2005. godine izdvojeno svega 0,32% bruto nacionalnog dohotka (Žarković, 2006). Inovacije su takvi akceleratori da društvo pomeraju za najmanje jedan nivo više u razvojnem procesu društva. Imajući to u vidu, Evropska unija je *Inicijativom i2010* postavila zadatak da sredstva za ulaganje u istraživanja budu povećana za 80%, a Okvirnim programom 7 (Framework Programme 7) za istraživanje i razvoj (R&D) u oblasti IKT-a izdvojila je 9,1 milijardu evra. Ovim vrlo proračunatim ulaganjem EU očekuje višestruki profit na dobrobit evropske, ali i svetske zajednice.

Reference

- Bell, D. (1973). *The Coming of the Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Department of Economic and Social Affairs (2005). *Understanding Knowledge Society*. New York: Division of the Public Administration and Development Management.
- Duff, S. A. (2001). On the present state of Information Society Studies. *Education for Information*, v19 n3 p231–44.
- Lester, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I. and Kelly, K. (2003). *New Media: a Critical Introduction*. London and New York: Routledge
- Mackay, H. with Maples, W. and Reynolds, P. (2001). *Investigation the Information Society*. London and New York: Routledge and the Open University.
- Piatkowski, M. (2006). *Can Information and Communication Technologies Make a Difference in the Development if Transition Economies?*
- Preuzeto sa <http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/itid.2006.3.1.39>
- Smith, M. R. and Marx, L. (eds.) (1994). *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism*. The MIT Press.
- Tsagarousianou, R., Tambini, D. and Bryan, C. (eds.) (1998). *Cyberdemocracy. Technology, Cities and Civic Networks*. London and New York: Routledge.
- Žarković, Z. (2006). Naučnoistraživačka delatnost u Srbiji: Praksa samo u teoriji. *Biznis i finansije*, br. 18, str. 38–40.

*Milina Petrović**

E-SRBIJA 2006

O konceptu i pretpostavkama razvoja informacionog društva u prethodnim publikacijama Centra za proučavanje informacionih tehnologija bilo je dosta reči (Golčevski, Milovanović, 2004, Golčevski, Milovanović, Petrović, Sitarski, 2004, Milovanović, Petrović, Sitarski, Golčevski, Barišić, Milovanović, 2005). Ne pretendujući na diskusiju bilo tehnooptimističkog, bilo tehnopesimističkog viđenja razvoja IKT i njegovog uticaja, ono što se može nesporno izneti je da informaciono-komunikacone tehnolgije otvaraju mogućnosti za društvene transformacije. Pitanje koje se pred nama postavlja je u kom stepenu Srbija, kao zemlja u razvoju, danas aktivno učestvuje u globalnoj informacionoj ekonomiji?

Na koji način ovogodišnje istraživanje CePIT-a doprinosi sagledavanju trenutne pozicije Srbije?

Osnovna namena rada koji je pred čitaocem je prikaz nalaza empirijskog istraživanja o upotrebi interneta u Srbiji 2006. godine. U odnosu na prethodna naša istraživanja razvoja informacionog društva u Srbiji i regionu, osnovna metodološka razlika ovog istraživanja ogleda se u tome što je ono osmišljeno i realizovano sa prevashodnim ciljem da se ustanovi stopa penetracije interneta u Srbiji.

Ova empirijska studija donosi podatke o PC i internet penetraciji u Srbiji, o osnovnim demografskim karakteristikama populacije korisnika interneta, o motivaciji i nameri nekorisnika da do kraja godine počnu da koriste internet, kao i o osnovnim parametrima upotrebe interneta (mestu pristupa, načinu povezivanja, dužini upotrebe interneta i osnovnim odlikama ponašanja na internetu). Ukazujući na trenutno stanje stvari, ova studija od značaja je budući da daje uporište i početnu tačku diskusijama o daljem razvoju informacionog društva u Srbiji.

Ipak, u praćenju razvoja informacionog društva, jedan od krucijalnih problema je neusaglašenost postojećih sistema indikatora, odnosno statističkih pokazatelja u različitim zemljama. Stoga će u prvom delu ukratko biti razmotrena jedna inicijativa za ujednačavanje statističkih parametara u odnosu na koju će ovo istraživanje biti pozicionirano.

Partnerstvo za merenje IKT-a za razvoj

Partnerstvo za merenje IKT-a za razvoj (*Partnership on Measuring ICT for Development*) formalno je osnovano 2004. godine u Sao Paolu u Brazilu. Osnovni cilj ovog partnerstva je unapređenje inicijative za dostupnost i usagla-

* Imejl za korespondenciju sa autorkom je milina@bos.org.yu

šavanje pitanja merenja indikatora razvoja IKT-a na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Partnerstvo čine ITU, OECD, UNCTAD, Institut za statistiku UNESCO, četiri regionalne komisije UN-a (ECA, ECLAC, ESCAP i ESCWA), UN ICT task fors i Svetska banka. Među članovima su takođe i nacionalni statistički zavodi pojedinih razvijenijih zemalja.

Ideja za osnivanje Partnerstva proistekla je iz potrebe da se sačini jedinstvena lista indikatora razvoja IKT sektora koja bi bila međunarodno usaglašena. Prvi set indikatora koji su dostupni usvojen je na tematskom sastanku Svetskog samita o informacionom društvu (WSIS – World Summit on Information Society) u Ženevi, 2005. godine, a tokom samita u Tunisu objavljen je kompletan metodološki izveštaj.

Predložena lista sadrži četiri grupe indikatora: (a) IKT infrastruktura i pristup, (b) pristup i upotreba IKT-a u domaćinstvima i od strane pojedinaca, (c) upotreba IKT-a u biznis sektoru i (d) IKT sektor i IKT tržište (UN, 2005). Naredna tabela sadrži kompletну listu navedenih indikatora.

Tabela 1. Indikatori razvoja IKT sektora

IKT infrastruktura i pristup
Osnovni indikatori
A1 Fiksne telefonske linije na 100 stanovnika
A2 Broj pretplatnika mobilne telefonije na 100 stanovnika
A3 Broj računara na 100 stanovnika
A4 Broj korisnika interneta na 100 stanovnika
A5 Broj internet korisnika sa širokopojasnim pristupom (<i>broadband</i>) na 100 stanovnika
A6 <i>International Internet bandwidth</i> – kapacitet glavnog internet operatora izražen u bitima po sekundi
A7 Procenat populacije pokrivena mobilnom telefonijom
A8 Cena internet pristupa (20 sati mesečno) u US dolarima i kao procenat dohotka po glavi stanovnika
A9 Cena razgovora mobilnim telefonom (100 minuta mesečno) u US dolarima i kao procenat dohotka po glavi stanovnika
A10 Procenat naseljenih mesta sa javnim pristupom internetu (bar jedna pristupna tačka)
Šira lista
A11 Radio uređaji na 100 stanovnika
A12 TV uređaji na 100 stanovnika
Pristup i upotreba IKT-a u domaćinstvima i od strane pojedinaca
Osnovni indikatori
HH1 Proporcija domaćinstava koja poseduju radio aparat
HH2 Proporcija domaćinstava koja poseduju TV aparat
HH3 Proporcija domaćinstava koja poseduju telefonsku liniju

HH4 Proporcija domaćinstava koja poseduju mobilni telefon
HH5 Proporcija domaćinstava koja poseduju računar
HH6 Proporcija pojedinaca koji su tokom prethodnih 12 meseci sa bilo kog mesta koristili računar
HH7 Proporcija domaćinstava sa internet pristupom iz samog domaćinstva
HH8 Proporcija pojedinaca koji su koristili internet (sa bilo kog mesta) u prethodnih 12 meseci
HH9 Mesto sa koga su pojedinci pristupali internetu u prethodnih 12 meseci (od kuće, s posla, iz neke obrazovne ustanove, od poznanika/prijatelja, sa javne pristupne tačke sa koje je pristup besplatan, sa javnog mesta na kome se pristup plaća, i sa nekog drugog mesta)
HH10 Internet aktivnost u prethodnih 12 meseci: vrste informacija za kojima su pojedinci tragali (dobra, usluge, informacije vezane za zdravlje i zdravstvene usluge, informacije državne/lokalne uprave sa veb-sajtova ili imejlova, druge informacije ili opšta pretraga veba), komunikacija, kupovina ili naručivanje roba i usluga internetom, e-bankarstvo, obrazovanje i obrazovni sadržaji, razonoda (igranje/daunloudovanje video ili kompjuterskih igara, skidanje filmova, muzike ili softvera sa veba, daunloud elektronskih publikacija – knjiga, magazina, novina i drugih sadžaja namenjenih razonodi)
Šira lista
HH11 Proporcija pojedinaca koj koriste mobilni telefon
HH12 Proporcija domaćinstava sa internet pristupom s obzirom na vrstu pristupa
HH13 Učestalost individualnog internet pristupa sa bilo koje lokacije u prethodnih 12 meseci
Uporedni indikator
HHR17 Proporcija domaćinstava kojima je dostupna električna energija
Upotreba IKT-a u biznis sektoru
Osnovni indikatori
B1 Proporcija preduzeća koja koriste kompjutere
B2 Proporcija zaposlenih koji koriste kompjutere
B3 Proporcija preduzeća koja koriste internet
B4 Proporcija zaposlenih koji koriste internet
B5 Proporcija preduzeća koja poseduju veb prezentaciju
B6 Proporcija preduzeća koja poseduju intranet
B7 Proporcija preduzeća koja primaju narudžbine internetom
B8 Proporcija preduzeća koja poručuju robe i usluge internetom

Šira lista
B9 Proporcija preduzeća koja koriste internet s obzirom na tip pristupa
B10 Proporcija preduzeća koja poseduju Local Area Network (LAN)
B11 Proporcija preduzeća koja poseduju ekstranet
B12 Proporcija preduzeća koja koriste internet s obzirom na tip aktivnosti: primanje i slanje imejlova, prikupljanje informacija (o robama i uslugama od državnih institucija ili javnih ustanova sa veb sajtova ili imejlovima, druge informacije), e-bankarstvo ili druge finansijske usluge, pružanje usluga klijentima, isporuka dobara internetom)
IKT sektor i IKT tržište
Osnovni indikatori
ICT1 Proporcija biznis sektora koja je uključena u IKT sektor
ICT2 PDV u IKT sektoru (kao procenat PDV-a za ukupan biznis sektor)
ICT3 IKT uvoz kao procenat ukupnog uvoza
ICT4 IKT izvoz kao procenat ukupnog izvoza

Ovogodišnje istraživanje CePIT-a vođeno je pokušajem da se prikupe podaci o indikatorima iz seta o pristupu i upotrebi IKT-a domaćinstava i pojedinaca. Indikatori koji su iz ovog seta prikupljeni su:

1. HH5: Proporcija domaćinstava koja poseduju računar
2. HH7: Proporcija domaćinstava sa internet pristupom iz samog domaćinstva
3. HH8: Proporcija pojedinaca koji su koristili internet (sa bilo kog mesta) u prethodnih 12 meseci
4. HH9: Mesto sa koga su pojedinci pristupali internetu
5. HH10: Internet aktivnost
6. HH12: Proporcija domaćinstava sa pristupom internetu s obzirom na vrstu pristupa
7. HH13: Učestalost individualnog pristupa internetu sa bilo koje lokacije.

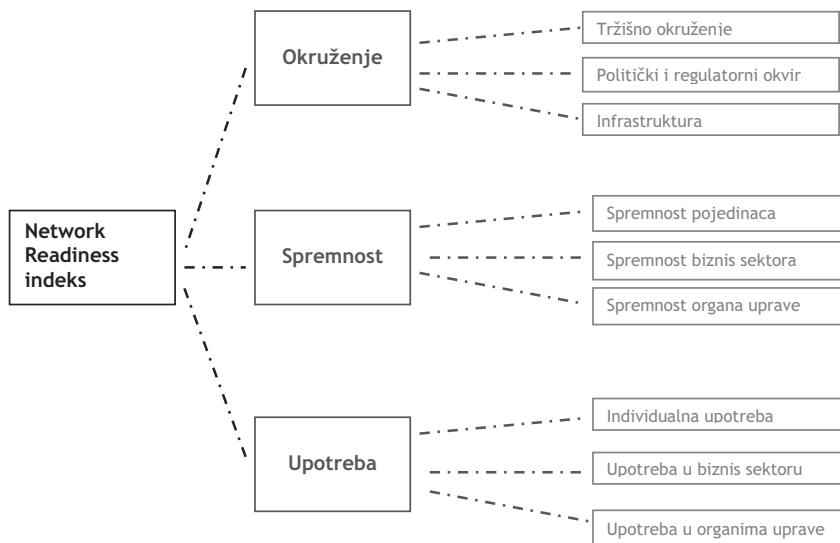
Na ovaj način, podaci ovogodišnje studije CePIT-a učinjeni su uporedivim sa podacima istraživanja koja su realizovana u skladu sa preporukama Partnerstva za merenje IKT-a za razvoj, što je posebno značajno budući da su podaci koji se navode kada je reč o Srbiji najčešće zastareli ili zasnovani samo na grubim procenama i aproksimacijama.

Preporuke Partnerstva za merenje IKT-a za razvoj nisu jedino relevantno merilo. Set sličnih indikatora razvijan je i okviru SIBIS projekta (SIBIS, 2003) ali nije na ovaj način sistematizovan, te stoga neće biti prikazivan. Ipak, još jedan veoma popularan sistem predstavljanja indikatora IKT razvoja zaslužuje da na ovom mestu bude ukratko izložen.

Networked Readiness indeks

Networked Readiness indeks (NRI) definiše se kao mera spremnosti određene zemlje ili zajednice da učestvuje i ostvari korist od razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija. Prvi NR indeks predstavili su za 2001–2002. godinu Kirkman i saradnici (Kirkman et alt, 2002), a on je potom dodatno razrađen zahvaljujući radu Date (Dutta, 2003). Okvir za računanje NRI-a počiva na prepostavci da postoje tri relevantna socijalna aktera za razvoj i upotrebu IKT-a – pojedinci, preduzeća i država, zatim da postoji opšti makroekonomski i regulatorni okvir u kome ovi akteri deluju, kao i da je stepen u kome akteri koriste IKT, te posledično i njegov uticaj, tesno povezan sa spremnošću i kapacitetima ovih aktera da IKT koriste i od toga ostvare dobit definisanu u veoma širokom smislu. Naredni grafikon prikazuje strukturu NR indeksa.

Grafikon 1. Struktura NR indeksa

Ne ulazeći u samu matematičku kalkulaciju indeksa, u narednoj tabeli prikazujemo najnovije podatke o deset prвoplasiranih zemalja, kao i o relevantnim zemljama regiona, te promenu stanja u 2005. u odnosu na 2004. godinu (World Economic Forum, 2005).

Tabela 2. NR indeks za prвoplasiranih deset zemalja i zemlje regiona

Zemlje	Indeks	Rang 2005	Rang 2004	Promena
SAD	2,02	1	5	↗ 4
Singapur	1,89	2	1	↘ -1

Zemlje	Indeks	Rang 2005	Rang 2004	Promena
Danska	1,80	3	4	↗ 1
Island	1,78	4	2	↘ -2
Finska	1,72	5	3	↘ -2
Kanada	1,54	6	10	↗ 4
Tajvan	1,51	7	15	↗ 8
Švedska	1,49	8	6	↘ -2
Švajcarska	1,48	9	9	→ 0
Velika Britanija	1,44	10	12	↗ 2
Slovenija	0,34	35	32	↘ -3
Hrvatska	-0,23	57	58	↗ 1
Rumunija	-0,23	58	53	↘ -5
Bugarska	-0,31	64	73	↗ 9
Srbija (i Crna Gora)	-0,63	80	79	↘ -1
Makedonija	-0,67	82	85	↗ 3
Bosna i Hercegovina	-0,87	97	89	↘ -8
Albanija	-1,04	106

Navedeni podaci za Srbiju nisu naročito povoljni. Od ukupno 115 rangiranih zemalja, naša zemlja je u 2005. godini dobila 80. mesto, beležeći u odnosu na 2004. godinu pad za jedno mesto. Kako ne raspolažemo podacima o razlozima ovog pada, osim konstatovanja nepovoljne situacije, nećemo se upuštati u detaljniju analizu, već ćemo nakon ovih opštih metodoloških napomena preći na prikazivanje metodologije i rezultata ove studije. Postoji ipak nekoliko napomena koje bi valjalo dati.

Merenje NR indeksa jednoj zemiji veliki je izazov, posebno uzimajući u obzir činjenicu da često nema dovoljno podataka o svim indikatorima. Ipak, NR indeks je veoma važno oruđe koje donosiocima odluka stoji na raspolaganju prilikom strateškog projektovanja razvoja u cilju povećanja nacionalne konkurentnosti. Indeks pruža smernice kako predstavnicima biznis sektora, tako i kreatorima praktične politike za razvoj IKT sektora, ukazujući prevashodno na potrebu i mogućnost da se poveća uticaj i korist koji od IKT-a imaju ključni socijalni akteri: pojedinci, preduzeća i državna uprava. NR indeks takođe predstavlja dobar instrument za vladu određene zemlje: na osnovu njega moguće je evaluirati efekte strateškog delovanja na razvoju informacionog društva, ali i uočiti primere dobre prakse – koji su to koraci koji su preduzeti u zemljama sa sličnim problemima a rezultirali su poboljšanjem stanja.

Metodologija istraživanja

Studija o osnovnim parametrima informacionog razvoja u Srbiji, tačnije o PC i internet penetraciji, predstavlja deskriptivno terensko istraživanje realizovano upotrebom ankete sa pitanjima zatvorenog i otvorenog tipa, kao i skala lama procene Likertovog tipa. Terenski deo istraživanja koje je realizovano tokom juna i jula 2006. godine, kao i projektovanje nacionalno reprezentativnog uzorka za potrebe ovog istraživanja obavila je agencija *Strategic Marketing*.

Uzorak na kome je realizovano istraživanje reprezentativan je za populaciju Srbije bez Kosova i Metohije i čine je građani stariji od 15 godina. Uzorak je troetapno stratifikovan. Prvu etapu činio je slučajni izbor mesnih zajednica koje su birane proporcionalno snazi stratuma, odnosno regiona. Regionima su smatrani Vojvodina, Centralna Srbija i teritorija Grada Beograda. U drugoj etapi, metodom slučajnog koraka odabrana su domaćinstva u kojima će biti realizovano istraživanje. U trećoj etapi, metodom Kišovih tablica, odabran je iz svakog domaćinstva ispitanik koji će učestvovati u istraživanju. U narednoj tabeli prikazana je struktura na ovaj način sastavljenog uzorka.

Tabela 3. Struktura uzorka

		Procenat slučajeva
Pol	Muškarci	47,8
	Žene	52,2
<i>Total</i>		100
Starost (godine)	15–29 godina	24,7
	30–39 godina	16,2
	40–49 godina	18,6
	50–64 godine	22,3
	65+	18,2
<i>Total</i>		100
Bračno stanje	Neoženjen/neodata, ne živi zajedno sa partnerom	25,6
	Oženjen/odata, živi zajedno sa partnerom	61,9
	Razveden/razvedena, udovac/udovica	12,5
<i>Total</i>		100
Obrazovanje – poslednja završena škola	Završena osnovna škola (ili nepotpuna osnovna škola)	40,5
	Završena srednja škola	44,2
	Završen fakultet	15,3
<i>Total</i>		100

		Procenat slučajeva
Trenutno zanimanje	Nekvalifikovani radnik	4,5
	Kvalifikovani radnik	10,6
	Zaposleni izvan neposredne proizvodnje – administracija i sl.	8,4
	Visoko kvalifikovani intelektualac (advokat, lekar, nastavnik)	2,6
	Srednji rukovodeći kadar	3,9
	Visoki rukovodeći kadar	0,9
	Visoko kvalifikovani intelektualac koji samostalno obavlja posao (advokat, lekar, nastavnik...)	0,4
	Poseduje manju firmu, radionicu ili sl. – manje od 20 zaposlenih	2,0
	Poseduje veću kompaniju, deoničar – više od 20 zaposlenih	0,1
	Poljoprivrednik, ribar	3,8
	Sam zarađuje na drugi način	4,1
	Učenik	5,6
	Student	6,2
	Domaćica	11,8
	Penzioner	23,5
	Trenutno nezaposleni	11,6
	Drugo	0,1
	<i>Total</i>	100
Tip domaćinstva	Živi sam	9,1
	Bračni par bez dece	4,8
	Bračni par sa decom	31,9
	Bračni par sa odrasлом decom (preko 27 godina)	5,7
	Višegeneracijska porodica	32,7
	Samohrani roditelj	2,9
	Bračni par, deca žive odvojeno	7,4
	Drugo	5,5
	<i>Total</i>	100
Region	Vojvodina	27,9
	Beograd	19,2
	Centralna Srbija	52,9
	<i>Total</i>	100

		Procenat slučajeva
Tip naselja	Grad	55,7
	Ostalo	44,3
	Total	100

U analizi podataka korišćena je deskriptivna statistika pri čemu je utvrđivana statistička značajnost razlike između iznetih podataka. Radi lakšeg snalaženja čitalaca, prikazujemo uputstvo za interpretaciju tabela u tekstu koji sledi.

Tabela 4. Uputstvo za čitanje tabela

	Do 50 evra	51-100 evra	101-150 evra	Preko 150 evra
Da	16,0	24,0	43,0	53,0
Ne	81,0	76,0	57,0	47,0
Ne zna/odbića da odgovori	3,0	0,0	0,0	0,0
Baza	150	230	180	80

Svetlo sivom bojom označena su referentna polja u odnosu na koja je računata statistička značajnost razlike.

Sivom bojom označena su polja u kojima su vrednosti statistički znatno više od referentnih ($p<0,05$).

Terminom „Baza“ označen je red u kome se nalaze veličine uzoraka, odnosno poduzoraka.

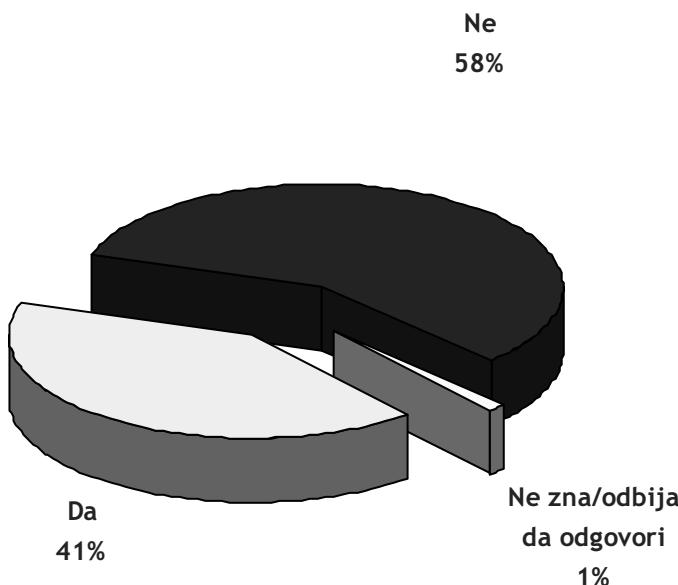
Tamno sivom bojom označena su polja u kojima su vrednosti statistički znatno niže od referentnih ($p<0,05$).

Rezultati studije

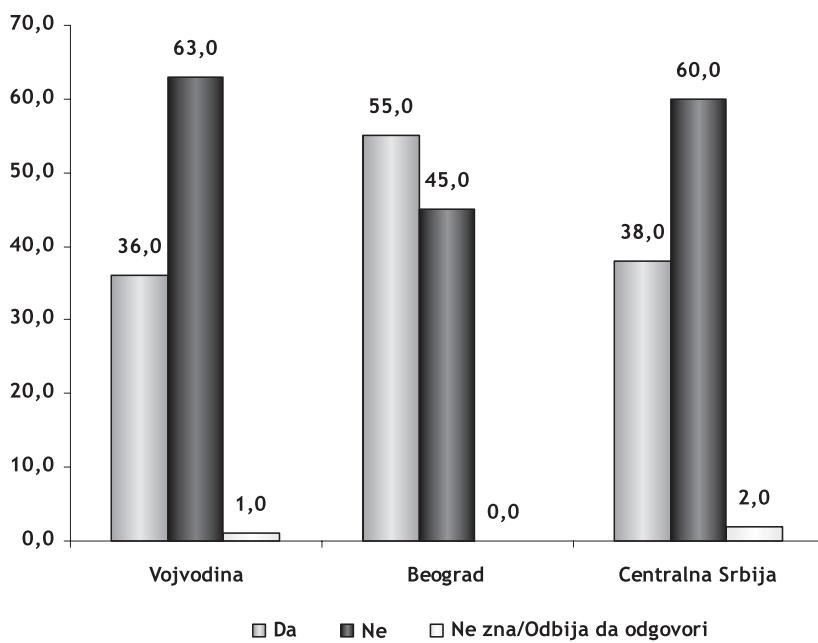
PC penetracija

Penetracija personalnih računara jedan je od standardnih pokazatelja koji se koristi kako bi se prikazali osnovni parametri informacionog razvoja određene zemlje, odnosno regiona. U Srbiji, personalni računar poseduje 41% domaćinstava. Regionalno posmatrano, postoje statistički značajne razlike između Beograda kao regiona, i Vojvodine i Centrale Srbije – PC penetracija najviša je u Beogradu, gde iznosi 55%, a u Vojvodini i Centralnoj Srbiji znatno manje domaćinstava poseduje računar: 36, odnosno 38%. Urbane i ruralne sredine takođe se izraženo razlikuju: dok je u urbanim sredinama penetracija oko 51%, u ruralnim ona iznosi svega 28%. Ovako izražene razlike nisu ni neuobičajene ni neočekivane budući da je socioekonomska struktura stanovnika regiona, odnosno urbanih i ruralnih sredina u Srbiji različita.

Grafikon 2. Posedovanje računara

Grafikon 3. Posedovanje računara – regionalne razlike

Grafikon 4.
Posedovanje računara – razlike s obzirom
na tip naselja

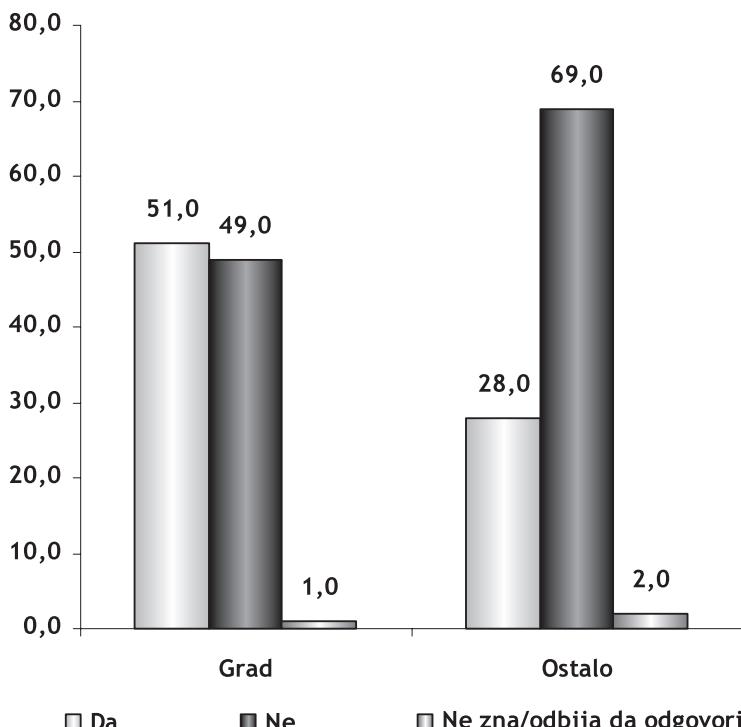

Tabela 5.
Posedovanje računara u subpopulacijama
različitog imovinskog stanja

	Do 50 evra	51–100 evra	101–150 evra	Preko 150 evra
Da	28,0	34,0	63,0	58,0
Ne	71,0	66,0	51,0	42,0
Ne zna / odbija da odgovori	1,0	0,0	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

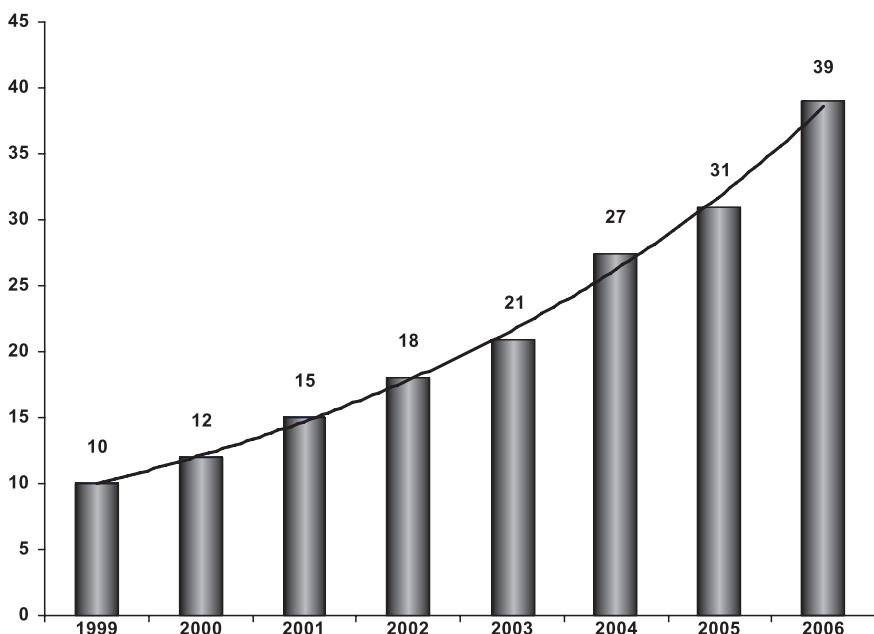
Prema podacima koji su izneti u publikaciji „SITO 05 – Srpski IT osmatrač“ (Matijević, 2006), domaće IT tržište zaostaje ne samo za razvijenim evropskim zemljama već i za zemljama u regionu. IT potrošnja po glavi stanovnika u 2005. godini iznosila je samo 33 evra, dok je, primera radi, u Sloveniji bila 275, a u zemljama Zapadne Evrope čak oko 700 evra. Analizirajući parametre koji utiču na ovakvu situaciju na IT tržištu, autori navode nekoliko osnovnih kočnica: nizak životni standard građana, neadekvatnu državnu strategiju u ovoj

oblasti, nizak nivo privredne aktivnosti (u odnosu na 1990. godinu on je 2005. iznosio samo oko 50%), ali i političku nestabilnost i probleme u restrukturiranju državnih preduzeća. Projekcije rasta IT tržišta za 2006. predviđale su da se može očekivati stopa rasta oko 11%, što nije dovoljno. Ukoliko bi ta stopa sve do 2010. godine iznosila čak 25%, domaće IT tržište bi i dalje ozbiljno zaostajalo, i sa potrošnjom od oko 100 evra po glavi stanovnika predstavljalo samo oko 12% projektovane potrošnje u zapadnim zemljama iste godine.

Podatak koji se može smatrati naročito zabrinjavajućim, a koji je iznet u „Srpskom IT osmatraču“ ukazuje da je prvi put od 2002. godine na domaćem tržištu zabeleženo manje isporuka računara. Po ovim podacima, uvođenje PDV-a imalo je negativan uticaj na prodaju računara, te samim tim i na poslovanje srpske IT industrije. Ono što se navodi kao ipak jedna od dobrih strana ovog poreza je uticaj na smanjenje zone sive ekonomije pri prodaji računara.

Sudeći po visini prosečne mesečne zarade u Srbiji, koja je u oktobru iznosila 22.340 dinara (RZS, 2006), tipična porodica u Srbiji mogla bi sebi da priušti računar. Ipak, ukoliko pogledamo visinu primanja u domaćinstvima koja poseduju računar, uočićemo da ćemo računar u domaćinstvu u kome su prihodi ispod 50 evra po članu znatno ređe pronaći nego što je to slučaj sa onima gde su prosečna primanja po članu iznad 100 evra mesečno. Prema podacima agencije *Strategic Marketing* (2006), procenat domaćinstava koja poseduju računar porastao je sa 10%, zabeleženih 1999. godine, na 39%, odnosno 41%, zabeležen u ovogodišnjim istraživanjima (Grafikon 5).

Grafikon 5.
Penetracija personalnih računara u domaćinstvima – Srbija 1999–2006*

* Izvor: SMMRI, 2006

U svetu iznetih podataka, relevantno je uporediti situaciju u našoj zemlji sa situacijom u zemljama u regionu. Uzimajući u obzir neujednačenu metodologiju o kojoj je u prvom poglavlju već bilo reči, podaci do kojih je moguće doći veoma su heterogeni. Zbog toga će u ovoj studiji najčešće kao referentni podaci biti navođeni oni koje iznosi Međunarodna telekomunikaciona unija (ITU – International Telecommunication Union). ITU kao pokazatelj penetracije personalnih računara u određenoj zemlji koristi kalkulaciju o broju računara na 100 stanovnika. Podaci koje ovde navodimo dostupni su za period 2000–2004. godine i mogu poslužiti samo kao osnovni okvir za praćenje situacije.

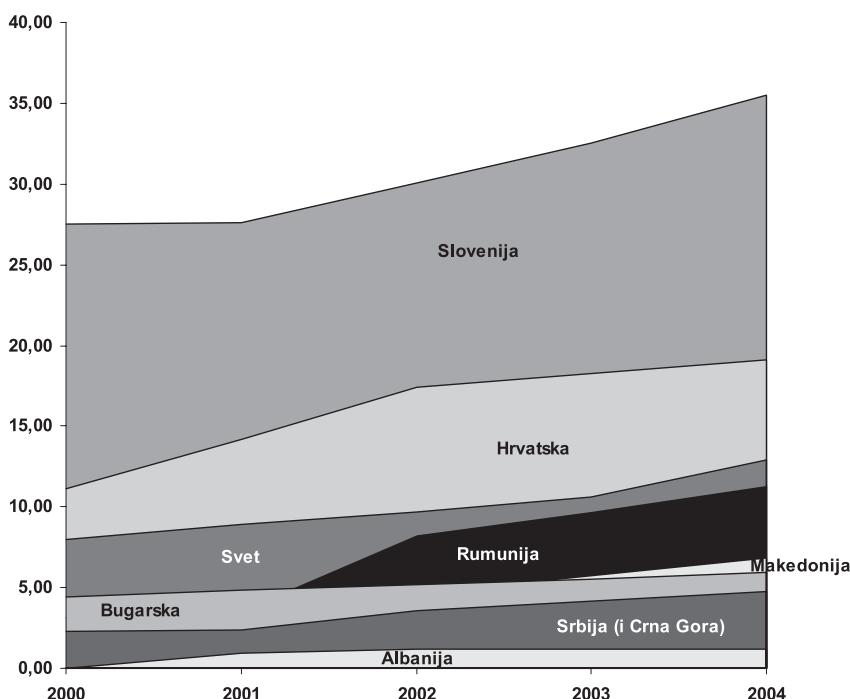
Kao što će se i u svim podacima koji slede u ovoj publikaciji ispostavljati, Slovenija je lider u regionu. Srbija beleži kontinuiran ali veoma spor rast, pa se može postavljati ozbiljno pitanje da li postoji mogućnost da se izgubi priključak za zemljama u regionu. Naime, procena ITU-a, po kojoj je u Srbiji na 100 stanovnika prisutno samo oko pet računara, ukazuje da je situacija slabija čak i od one koja je postojala u Makedoniji. Ono što se može diskutovati svakako je valjanost informacija koje ITU navodi. Naime, ukoliko napravimo jednu statističku kalkulaciju, koja nije sasvim korektna ali je indikativna, podatak o broju računara trebalo bi da bude znatno viši. Po popisu iz 2002. godine, Srbija ima 6.321.231 stanovnika starijeg od 15 godina, a prosečan broj članova domaćinstva je približno tri (RZS, 2003). Ukoliko pretpostavimo da u svakom domaćinstvu koje je navelo da poseduje računar postoji samo jedan računar, kao i da je penetracija računara iznosila 27% u 2004., na 100 stanovnika u Srbiji bi bilo 9 računara, što je bitno različito od procene ITU-a. Po sličnom proračunu, u 2006. godini trebalo bi da bude 13 (ukoliko je stopa penetracije 39%) odnosno 13,67 računara (penetracija 41%). Ipak, budući da nam nije dostupna tačna metodologija po kojoj do podataka dolazi ITU, ove naše projekcije ne mogu se posmatrati kao pouzdani pokazatelji odstupanja od ITU podataka u slučaju Srbije, već pre kao ilustracija. Posebno treba imati na umu da su naše aproksimacije zasnovane samo na proceni broja domaćinstava koja poseduju računar, a ne i na kalkulaciji o računarima u preduzećima, školama i univerzitetima, što je takođe potrebno uzeti u obzir.

Tabela 6. Penetracija personalnih računara – Srbija i zemlje u regionu
(broj računara na 100 stanovnika)*

	2000	2001	2002	2003	2004
Slovenija	27,54	27,57	30,06	32,55	35,54
Hrvatska	11,16	14,17	17,38	18,29	19,07
Rumunija	3,18	3,57	8,26	9,69	11,30
Makedonija	...	3,52	4,55	5,66	6,78
Bugarska	4,43	4,82	5,16	5,54	5,94
Srbija (i Crna Gora)	2,26	2,34	3,57	4,13	4,77
Albanija	...	0,97	1,17
Svet	7,97	8,93	9,65	10,59	12,89

* Izvor: ITU, www.itu.int. Nedostaju podaci za Makedoniju (2000) i za Albaniju (2000, 2003. i 2004.). Za Bosnu i Hercegovinu nema podataka.

Grafikon 6.
Penetracija personalnih računara –
Srbija i zemlje u regionu
(broj računara na 100 stanovnika)*

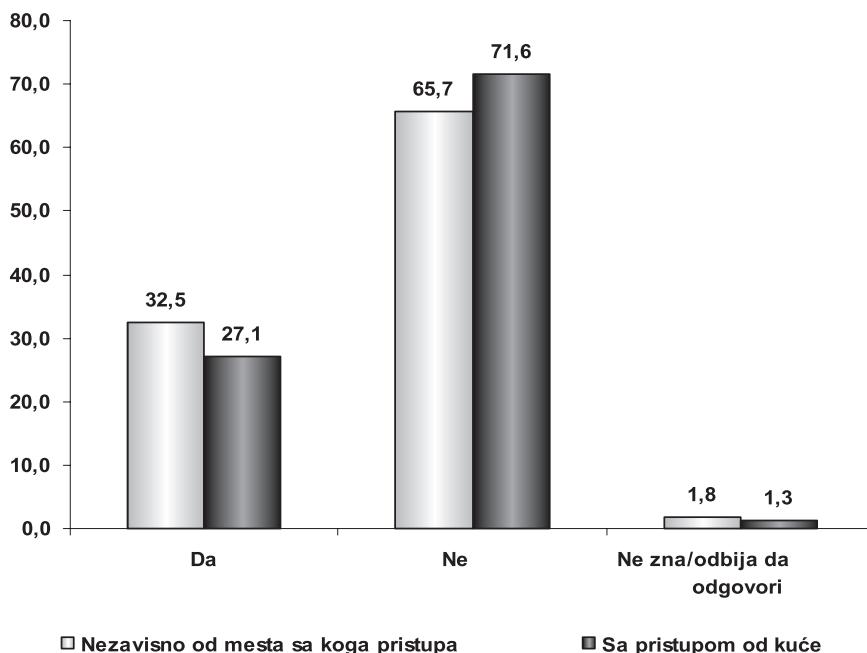
* Izvor: ITU, 2000–2004.

Podaci koji nedostaju za Makedoniju i Albaniju dati su kao aproksimacije iz prethodnih godina. Za Bosnu i Hercegovinu nema podataka

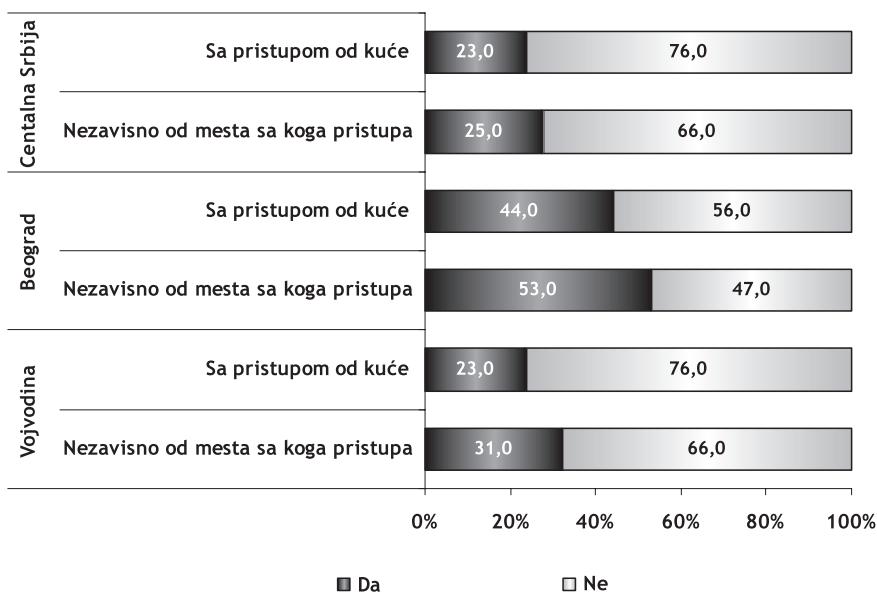
Penetracija interneta u domaćinstvima u Srbiji

Na nivou domaćinstava, nezavisno od toga da li internet pristup postoji u samom domaćinstvu, penetracija interneta iznosi oko 33%. Nešto je manje domaćinstava (oko 27%) u kojima članovi imaju pristup od kuće. Posmatrano regionalno, najviša penetracija uočava se u Beogradu (internet koristi bar jedan od članova u 53% domaćinstava nezavisno od mesta pristupa, odnosno u 44% domaćinstava povezujući se od kuće), dok Vojvodina i Centralna Srbija imaju znatno niže stope penetracije (Grafikon 8). Slično uočavamo i poredeći urbane i ruralne sredine (Grafikon 9).

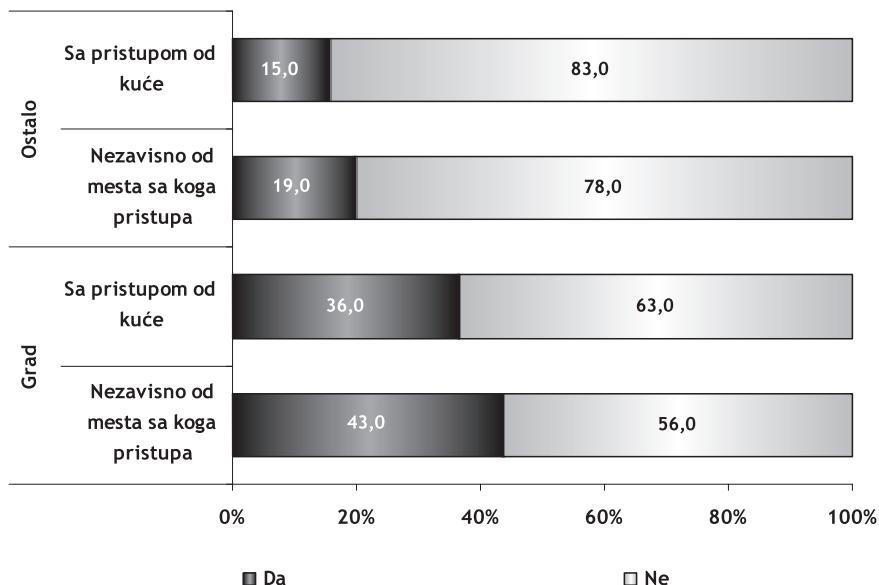
Grafikon 7.
Procenat domaćinstava u kojima bar jedan od članova koristi internet

Grafikon 8.
Procenat domaćinstava u kojima bar jedan od članova koristi internet – regionalne razlike

Grafikon 9. Procenat domaćinstava u kojima bar jedan član koristi internet – razlike s obzirom na tip naselja

U odnosu na domaćinstva sa prihodima nižim od 50 evra po članu, stope internet penetracije statistički su znatno više u svim ostalim domaćinstvima. Verovatnoća da neki član domaćinstva (nezavisno od mesta pristupa) koristi internet oko 3,5 puta je veća u domaćinstvima sa prihodima višim od 150 evra po članu (53%) nego što je to slučaj u onima čiji prihodi ne premašuju 50 evra po članu (16%). Ovaj veoma intenzivno izraženi jaz među subpopulacijama različitog imovinskog statusa na veoma jasan način odslikava oštrinu i intenzitet digitalne podele koja je prisutna u Srbiji. Ono što je važno napomenuti je da se ne može očekivati da će ovako duboka podela nestati usled prostog porasta broja internet korisnika – o tome govore već brojni podaci i iskustva različitih zemalja, o čemu će biti reči nešto kasnije (UNCTAD, 2006).

Tabela 7. Procenat domaćinstava u kojima bar jedan od članova koristi internet nezavisno od mesta pristupa (od kuće, s posla, itd.) – subpopulacije različitog imovinskog statusa

	Do 50 evra	51–100 evra	101–150 evra	Preko 150 evra
Da	16,0	24,0	43,0	53,0
Ne	81,0	76,0	57,0	47,0
Ne zna/odbija da odgovori	3,0	0,0	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 8. Procenat domaćinstava u kojima korisnici imaju pristup iz kuće – subpopulacije različitog imovinskog statusa

	Do 50 evra	51–100 evra	101–150 evra	Preko 150 evra
Da	11,0	19,0	37,0	46,0
Ne	88,0	81,0	63,0	53,0
Ne zna/odbiha da odgovori	1,0	0,0	0,0	1,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Penetracija interneta u populaciji Srbije

U populaciji Srbije penetracija interneta iznosi oko 24% (Grafikon 10). Sudeći prema podacima iz poslednjeg popisa (RZS, 2003), ovaj podatak znači da u Srbiji ima 1.500.000 korisnika. Ukoliko pak za određivanje broja korisnika iskoristimo nešto stroži kriterijum od izjave ispitanika da koristi internet, ovaj procenat je nešto niži. Naime, u populaciji postoji oko 23% korisnika koji internet koriste duže od tri meseca, tačnije, koristili su ga barem jednom u prethodna tri meseca (Tabela 9). Koristimo li pak merila koja su izneta u dokumentu Partnerstva za merenje IKT-a za razvoj (2005), u Srbiji ima 23,9% korisnika koji su internetu pristupili bar jednom u protekloj godini.

Grafikon 10. Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije
(nezavisno od toga kada su poslednji put koristili internet)

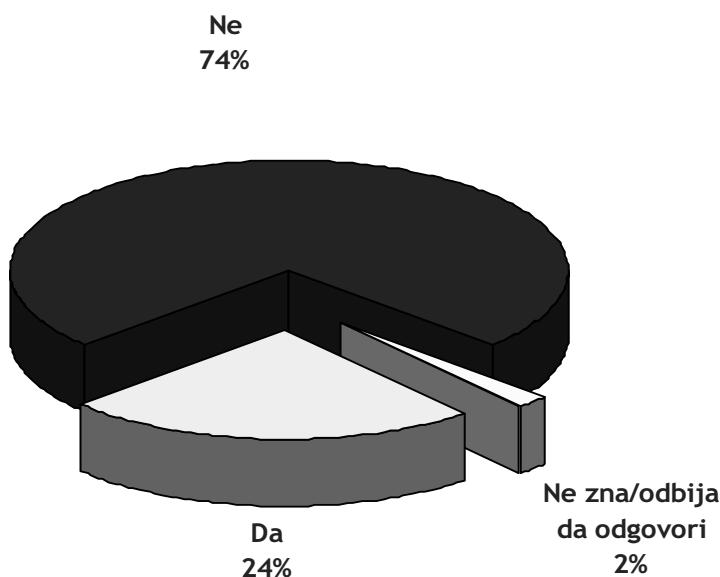
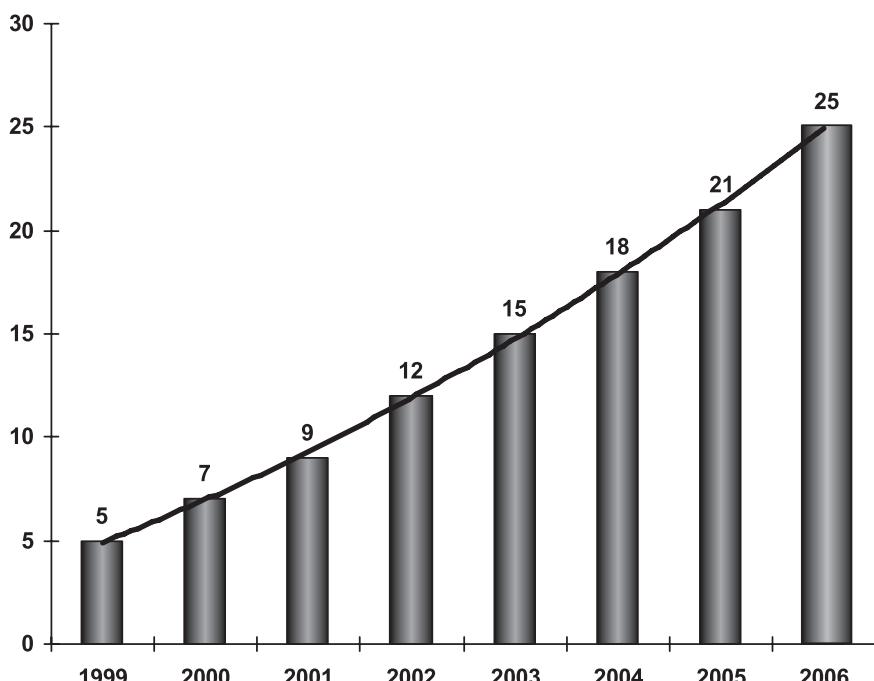

Tabela 9. Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije (koriste internet duže od tri meseca i koristili su ga barem jednom u prethodna tri meseca)

	Procenat odgovora
Da	22,8
Ne	75,3
Ne zna / odbija da odgovori	1,9
Total	100,0

U periodu 1999–2006. godine, po podacima agencije *Strategic Marketing* (SMMRI, 2006), stopa internet penetracije uvećana je sa 5% na 25%. Uporedimo li brzinu rasta sa onime što se u ovom periodu dešavalo u drugim zemljama, videćemo da je trend brzog početnog povećanja broja korisnika uobičajen – sa niskim početnim brojem korisnika, čak veoma mala povećanja znače da se ukupan broj korisnika povećava nekoliko puta. Tako je, prema izveštaju Ujedinjenih nacija (UNCTAD, 2006) u zemljama Jugoistočne Evrope i bivšim republikama SSSR-a (posmatranim zajedno) broj korisnika povećan za pet puta u periodu od 2001. do 2005, što ukazuje da je Srbija nešto ispod ovog proseka.¹

Grafikon 11. Penetracija interneta – Srbija 1999–2006*

*Izvor: SMMRI, 2006

1 Ove zemlje uzete su kao referentne s obzirom ne regionalnu bliskost s jedne strane, potom na slične ekonomske i tranzicione probleme, kao i na relativno nisku internet penetraciju.

Prema podacima koje navodi ITU, zemlje sa najvišom penetracijom interneta u 2005. godini bile su Island, potom Švedska i Australija. Od zemalja u regionu za koje su u prethodnoj godini izneti podaci, Srbija je imala višu penetraciju jedino od Makedonije. No, kako se ovi podaci ne slažu u potpunosti sa onime što se u drugim izvorima može pronaći o navedenim zemljama², kao ni sa podacima kojima raspolažemo u slučaju Srbije, navećemo podatke iz još nekoliko izvora.

Tabela 10. Internet – zemlje sa najvišom penetracijom, zemlje regionalne i Srbija – ITU, 2005

	Ukupan broj host kompjutera	Broj host kompjutera na 10 000 stanovnika	Broj korisnika interneta na 100 stanovnika
Island	139.427	4.758,60	87,76
Švedska	1.321.676	1.466,67	75,46
Australija	3.939.321	1.978,27	70,40
Republika Koreja	5.433.591	1.130,06	68,35
Luksemburg	51.649	1.125,25	67,74
SAD	195.138.696	6.645,16	63,00
Finska	1.155.427	2.215,16	63,00
Velika Britanija	4.173.453	697,90	62,88
Kanada	3.562.482	1.110,85	62,36
Holandija	5.410.760	3.334,42	61,63
Slovenija	53.421	269,67	55,41
Hrvatska	34.695	78,57	31,88
Rumunija	49.077	22,64	20,76
Bosna i Hercegovina	8.393	21,69	20,64
Bugarska	65.759	84,73	20,60
Srbija	27.578	33,83	18,61
Makedonija	3.595	17,71	7,86
SVET	267.541.177	421,63	15,17

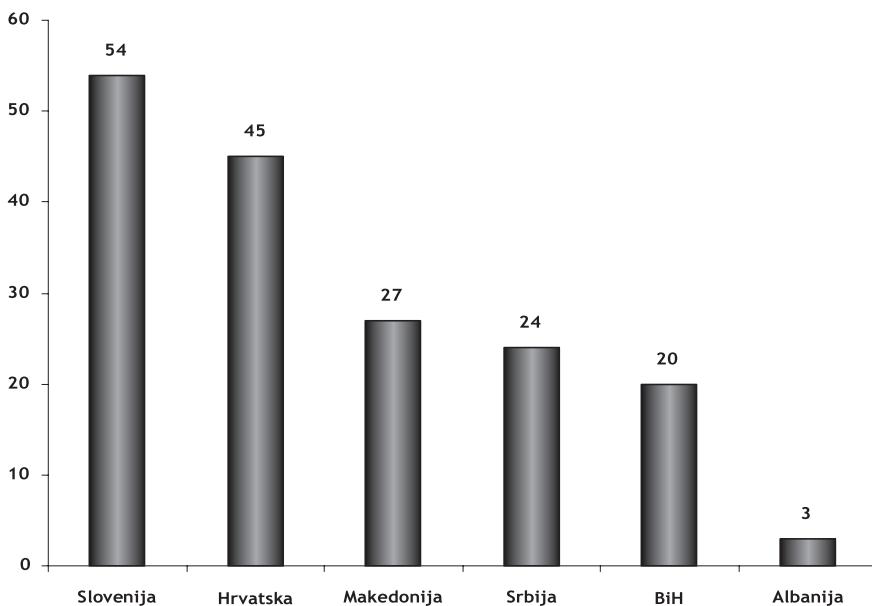
Prema podacima marketinških agencija koji su dostupni³, najvišu stopu penetracije ima Slovenija (54%), nakon toga sledi Hrvatska sa 45%, a potom Makedonija sa 27% i Srbija sa 24% (podatak iz ovog istraživanja). U odnosu na ostale navedene izvore, najveću promenu uočavamo kod Makedonije. Znatan porast broja korisnika interneta u ovoj zemlji uočava se zahvaljujući realizaciji projekta *Macedonia Connects* pod pokroviteljstvom USAID. Ovim projektom je za preko 550 škola, univerziteta, naučnih instituta, studentskih domova i

2 Kao ilustraciju je moguće navesti podatke za SAD – u studiji UCLA-a navodi se da je broj korisnika znatno viši i iznosi oko 1 ukupne populacije (Cole, 2003).

3 Nisu dostupni podaci za Rumuniju i Bugarsku.

drugih ustanova obezbeđen širokopojasni internet pristup, a Makedonija je postala prva zemlja na svetu čija je čitava teritorija pokrivena bežičnim internetom. Inicijativa je bila nacionalnih razmara i imala je široku podršku kako Makedonske vlade tako i brojnih kompanija iz Makedonije. Broj internet korisnika povećan je prevashodno zahvaljujući tome što je internet pristup učinjen kvalitetnijim i jeftinijim, čime je ujedno omogućeno i integriranje modernih tehnologija u sfere koje su krucijalne za dalji napredak i razvoj zemlje – u obrazovanje, privredu i državne ustanove (USAID, 2006). Realizacija sličnog projekta započela je nedavno i u Crnoj Gori (BIT, 2006), te će u narednom periodu biti zanimljivo posmatrati kako će se menjati slika u ovoj zemlji. Naime, za Crnu Goru jedini dostupni podaci o internet penetraciji, na koje se pak nije moguće pouzdano osloniti, jesu oni koje iznosi Njeguskij Fund⁴ i Institut za strateške studije i projekcije – ISSP (2006). Prema prvom izvoru, internet penetracija u Crnoj Gori iznosi oko 17%. Sa druge strane, mada ISSP ne navodi precizan podatak o broju internet korisnika, moguće je napraviti kalkulaciju po kojoj pristup internetu od kuće ima oko 22% građana.⁵

Grafikon 12.
Penetracija interneta u Srbiji i zemljama regionala – 2006*

*Izvor:

– Slovenia – MOSS, 2006

4 Njeguskij Fund, http://www.njegoskij.org/menu_today/menu_countryProfile.php

5 Ova procena napravljena je na osnovu podatka da, po navodima ISSP-a, oko 38% domaćinstava u Crnoj Gori ima računar, a među njima je oko 58% onih koji se na internet povezuju od kuće. Naša procena ne može se smatrati pouzdanim pokazateљem broja korisnika interneta u Crnoj Gori, već je ovde navedena samo kao aproksimacija.

- Hrvatska – GFK, 2006
- Makedonija – SMMRI, 2006b
- Bosna i Hercegovina – INSITES, 2006
- Albanija – ITU, 2005

Prema: *Httpool Internet Marketing*,

<http://www2.httpool.com/en/advertisers.cp2?cid=33CD0600-B7A7-521E-8F7C-E5882E025CE0&linkid=advertisers>

Podaci Svetske banke izneti za 2005. godinu u najvećoj meri odstupaju od dostupnih.

Tabela 11.
TV, fiksna i mobilna telefonija
i internet penetracija – Srbija i zemlje u regionu*

	Domaćinstva koja imaju televiziju (%)	Broj preplatnika fiksne i mobilne telefonije na 100 stanovnika	Broj preplatnika mobilne telefonije na 100 stanovnika	Broj internet korisnika na 100 stanovnika
Slovenija	98	127,8	95,1	47,6
Hrvatska	93	106,5	64	29,3
Bugarska	97	96,6	60,9	28,3
Rumunija	..	67,3	47,1	20,8
Srbija (i Crna Gora)	92	91	58,1	14,7
Makedonija	..	64,2	38,3	7,8
Bosna i Hercegovina	87	50,7	26,8	5,8
Albanija	90	15,4	6,4	2,4
EU	97	143,0	90,4	44,3

*Izvor:

Svetska banka, www.worldbank.org

Kao što je i ranije navođeno, u Srbiji uočavamo veoma intenzivno izražene regionalne razlike, tj. razlike s obzirom na tip naselja: penetracija je statistički znatno viša u Beogradu (42%) nego u Vojvodini (19%) i Centralnoj Srbiji (oko 21%) – Grafikon 13, kao i u urbanim sredinama u odnosu na ruralne, oko 34% spram oko 12% – Tabela 12.

Grafikon 13.

Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije – regionalne razlike

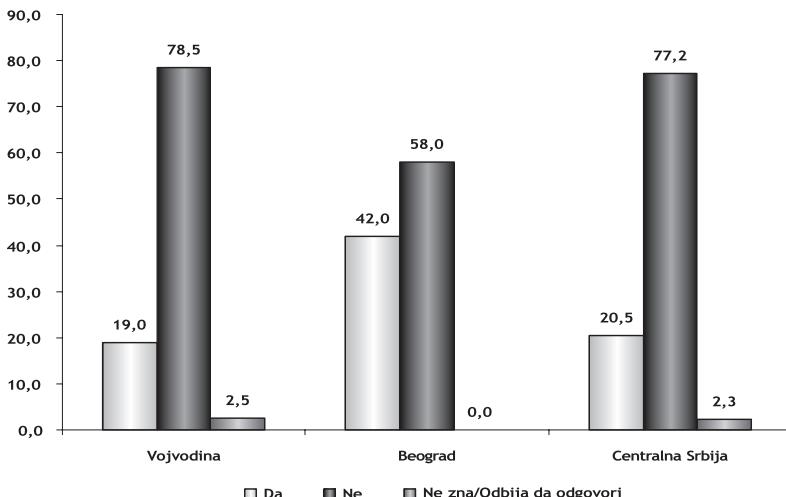

Tabela 12. Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije – razlike s obzirom na tip naselja

	Grad	Ostalo
Da	33,6	12,4
Ne	65,4	84,6
Ne zna / odbija da odgovori	1,1	3,0
Total	100,0	100,0

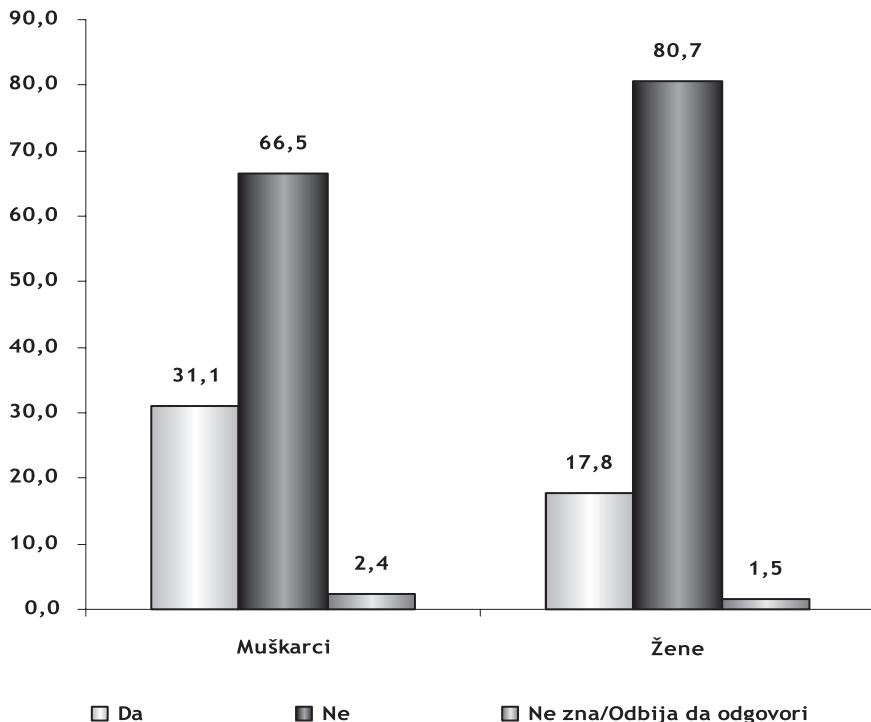
Intenzivna digitalna podela uočava se s obzirom na penetraciju interneta u subpopulacijama definisanim polom, uzrastom i obrazovnim statusom. Naiime, onlajn su češće muškarci (31%) nego žene (oko 18%), mlađi od 15 do 29 godina (48%) pre nego građani iz ostalih uzrasnih kategorija, kao i učenici, odnosno studenti, dok je najmanje onih sa završenom osnovnom školom (samo 1,4% njih koristi internet). Na ovaj način, internet u Srbiji je i dalje privilegija i potreba demografski veoma uzane grupe stanovnika.

Ukoliko sa ovim podacima uporedimo podatke koje o situaciji u zemljama u regionu iznose već spominjane marketinške agencije, uočićemo da su navedene razlike takođe utkane u sliku informacionog društva, ali su razlike u broju onlajn muškaraca i žena znatno manje, u pojedinim sredinama čak zanemarljive (Grafikon 17).⁶

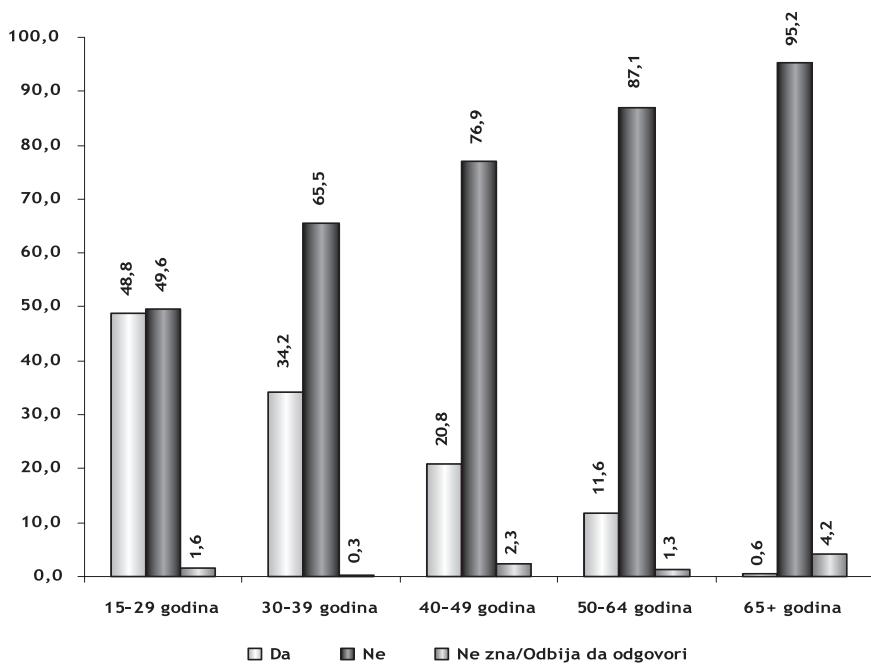
U izveštaju Ujedinjenih nacija (UNCTAD, 2006) navodi se da je u zemljama koje čine OECD, izuzimajući Finsku i SAD, broj muškaraca koji koristi internet veći od broja žena. U Evropskoj uniji među muškarcima je 49% korisnika, a među ženama 38%.

6 Procenti muškaraca i žena u ovom slučaju su izračunati u odnosu na ukupan broj korisnika, a ne u odnosu na broj muškaraca, odnosno žena korisnika pojedinačno.

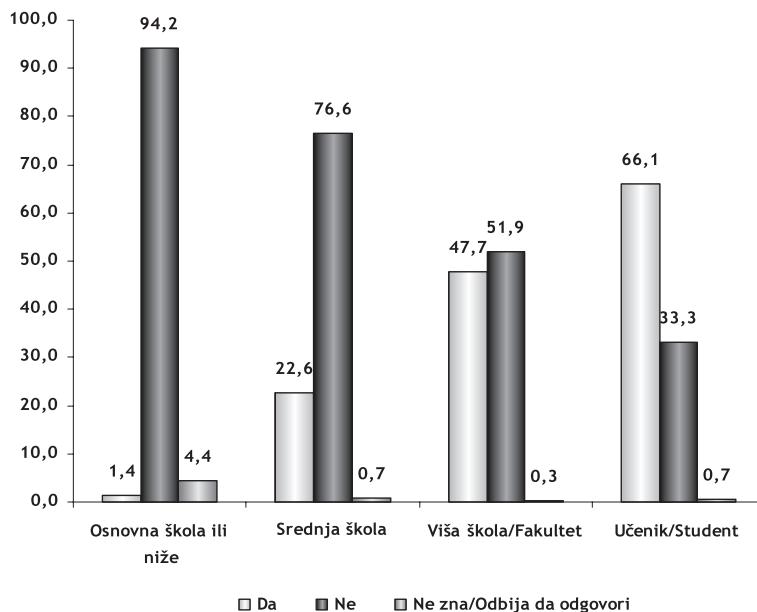
Grafikon 14. Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije – muškarci i žene

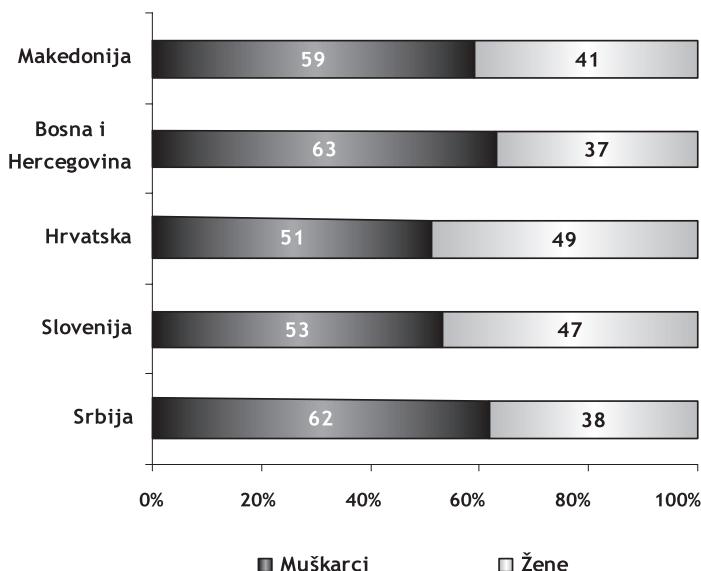
Grafikon 15. Procenat korisnika interneta u populaciji Srbije – uzrasne razlike

Grafikon 16. Procenat korisnika interneta
u populaciji Srbije – razlike s obzirom na nivo obrazovanja

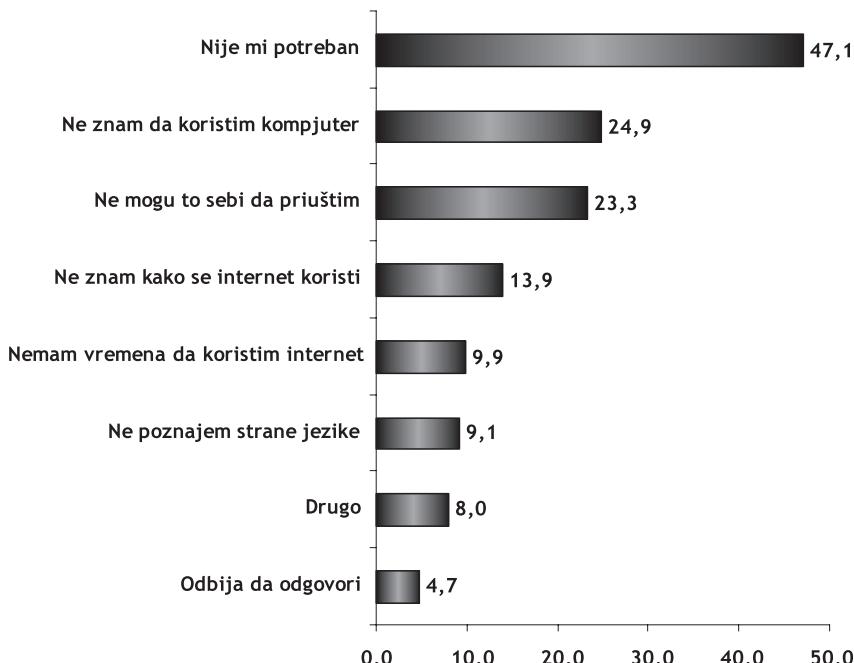
Grafikon 17.
Muškarci i žene na internetu – razlike u regionu ex-Yu⁷

⁷ Podaci za Srbiju izraženi su ovom prilikom kao procenat muškaraca i žena korisnika interneta u odnosu na ukupan broj korisnika kako bi podaci bili uporedivi sa podacima iz regiona.

Ukoliko razmotrimo razloge koje građani Srbije navode kao odgovor na pitanje zbog čega ne koriste internet, prvo što uočavamo je da čak 47,1%, dakle tek nešto manje od polovine nekorisnika, smatra da im internet nije potreban. Oko četvrtina nekorisnika navodi da ne zna da koristi kompjuter, odnosno da to sebi ne može da priušti.

Grafikon 18. Razlozi nekorišćenja interneta

Pogledamo li kako stvari stoje u određenim subpopulacijama među nekorisnicima interneta, uočićemo nekoliko značajnih razlika. Regionalno posmatrano, uočava se da među građanima Centralne Srbije ima više onih koji smatraju da im internet nije potreban, kao i onih koji ne znaju da koriste računar i ne znaju strane jezike nego što je to slučaj među građanima Beograda. Stanovnici ruralnih sredina češće ne znaju da koriste računar, a više žena nego muškaraca kao prepreku za korišćenje interneta navodi to što ne znaju da koriste računar.

Tabela 13. Razlozi nekorišćenja interneta – regionalne razlike

	Vojvodina (%)	Beograd (%)	Centralna Srbija (%)
Nije mi potreban	50,0	41,0	48,0
Ne znam da koristim kompjuter	23,0	17,0	28,0
Ne mogu to sebi da priuštim	22,0	25,0	24,0

	Vojvodina (%)	Beograd (%)	Centralna Srbija (%)
Ne znam kako se internet koristi	12,0	15,0	14,0
Nemam vremena da koristim internet	9,0	11,0	10,0
Ne poznajem strane jezike	7,0	5,0	11,0
Drugo	6,0	11,0	8,0
Odbija da odgovori	4,0	5,0	5,0
<i>Baza</i>	206	129	446

Tabela 14. Razlozi nekorišćenja interneta – razlike s obzirom na tip naselja

	Grad	Ostalo
Nije mi potreban	47,0	47,0
Ne znam da koristim kompjuter	18,0	32,0
Ne mogu to sebi da priuštим	25,0	21,0
Ne znam kako se internet koristi	12,0	16,0
Nemam vremena da koristim internet	10,0	10,0
Ne poznajem strane jezike	8,0	10,0
Drugo	8,0	8,0
Odbija da odgovori	6,0	4,0
<i>Baza</i>	389	391

Tabela 15. Razlozi nekorišćenja interneta – razlike između muškaraca i žena

	Muškarci (%)	Žene (%)
Nije mi potreban	46,0	48,0
Ne znam da koristim kompjuter	23,0	26,0
Ne mogu to sebi da priuštим	26,0	22,0
Ne znam kako se internet koristi	11,0	16,0
Nemam vremena da koristim internet	11,0	9,0
Ne poznajem strane jezike	8,0	10,0
Drugo	9,0	7,0
Odbija da odgovori	6,0	4,0
<i>Baza</i>	353	427

Niz indikativnih razlika uočava se i u subpopulacijama nekorisnika definisanih uzrastom. Najmlađi nekorisnici interneta (15–29 godina), u poređenju sa ostalim uzrasnim kategorijama obuhvaćenim ovim istraživanjem najređe smatraju da im internet nije potreban (21%). U odnosu na njih znatno češće odsustvo potrebe za internetom uočava se u grupi nekorisnika starijih od 40 godina, a oni takođe češće navode i da ne znaju da koriste kompjuter. Najma-

nju potrebu za internetom imaju građani stariji od 65 godina – čak 70% njih kaže da im internet nije potreban. Manje vremena za internet od ostalih imaju osobe između 30 i 39 godina – moguće i zbog toga što je među njima najviše mladih bračnih parova sa decom. Nekorisnici stariji od 50 godina, u odnosu na najmlađe, ređe svoju finansijsku situaciju vide kao prepreku upotrebi interneta.

S obzirom na obrazovni status (tj. nivo završene škole) takođe uočavamo nekoliko važnih razlika. Osobe najnižeg obrazovnog nivoa (završena osnovna škola ili nepotpuna osnovna škola) najčešće smatraju da im internet nije potreban (63%), odnosno navode da ne znaju da koriste kompjuter (34%).

Tabela 16. Razlozi nekorišćenja interneta – uzrasne razlike

	15–29 godina	30–39 godina	40–49 godina	50–64 godine	65+ godina
Nije mi potreban	21,0	27,0	48,0	53,0	70,0
Ne znam da koristim kompjuter	17,0	18,0	27,0	26,0	32,0
Ne mogu to sebi da priuštим	37,0	26,0	28,0	19,0	13,0
Ne znam kako se internet koristi	16,0	10,0	14,0	14,0	15,0
Nemam vremena da koristim internet	10,0	21,0	13,0	7,0	5,0
Ne poznajem strane jezike	6,0	8,0	10,0	11,0	9,0
Drugo	9,0	12,0	8,0	10,0	3,0
Odbija da odgovori	7,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Baza	143	104	140	202	192

Tabela 17. Razlozi nekorišćenja interneta – razlike s obzirom na obrazovni status

	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Viša škola/ Fakultet	Učenik/ Student
Nije mi potreban	63,0	37,0	39,0	24,0
Ne znam da koristim kompjuter	34,0	21,0	15,0	12,0
Ne mogu to sebi da priuštим	19,0	26,0	19,0	36,0
Ne znam kako se internet koristi	16,0	11,0	16,0	18,0
Nemam vremena da koristim internet	8,0	10,0	20,0	5,0

	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Viša škola/ Fakultet	Učenik/ Student
Ne poznajem strane jezike	12,0	8,0	3,0	5,0
Drugo	4,0	11,0	7,0	11,0
Odbija da odgovori	4,0	4,0	8,0	9,0
Baza	322	325	70	64

Izneti podaci nedvosmisleno ukazuju na pravce u kojima bi bilo potrebno delovati zarad povećanja broja građana koji koriste internet. Naime, sasvim je jasno da je odsustvo potrebe za internetsom veoma važan indikator nerazvijenosti potencijala koje razvoj informacionog društva u jednoj zemlji ima – da bi imali interesovanje za upotrebu ove tehnologije, građani jedne zemlje moraju biti u mogućnosti da koriste različite prednosti koje iz toga proističu, bilo da se radi o boljoj i jednostavnijoj komunikaciji sa državnom administracijom ili obavljanju različitih poslova internetom. Bez opažanja upotrebljivosti interneta u svakodnevnom životu ne može se ni govoriti o povećanju stope internet penetracije.

Posledično činjenici da je osnovni razlog za nekorišćenje interneta odsustvo potrebe, više od polovine nekorisnika (52,1%) nema nameru da u bilo kom trenutku počne da koristi internet. Na osnovu raspoloživih podataka, očekivano je da će još izvesno vreme broj korsnika interneta u Beogradu rasti brže nego što je to slučaj u ostalim delovima Srbije (21% namerava da do kraja 2006. počne da koristi internet). U skladu sa tim je i podatak da oko 39% Beograđana nema uopšte nameru da počne da koristi internet, što je znatno manje nego u Vojvodini i Centralnoj Srbiji).

Grafikon 19. Namera za početak korišćenja interneta do kraja 2006. godine

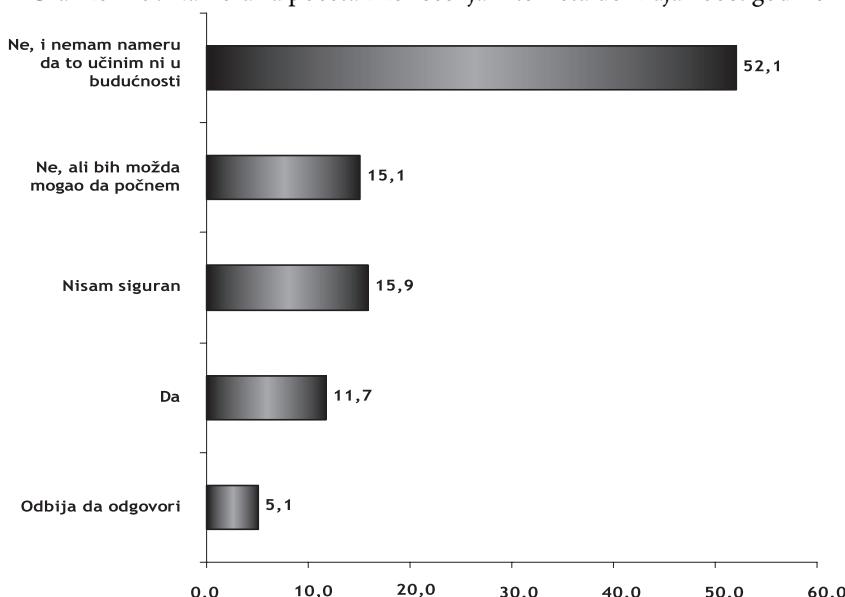

Tabela 18. Namera za početak korišćenja
do kraja 2006. godine – regionalne razlike

	Vojvodina	Beograd	Centralna Srbija
Da	16,0	21,0	7,0
Nisam siguran	10,0	20,0	17,0
Ne, ali bih možda mogao da počnem	14,0	17,0	15,0
Ne, i nemam nameru da to učinim ni u budućnosti	57,0	39,0	54,0
Odbija da odgovori	3,0	2,0	7,0
<i>Baza</i>	206	129	446

Tabela 19. Namera za početak korišćenja
do kraja 2006. godine – razlike s obzirom na tip naselja

	Grad	Ostalo
Da	17,0	7,0
Nisam siguran	14,0	18,0
Ne, ali bih možda mogao da počnem	14,0	16,0
Ne, i nemam nameru da to učinim ni u budućnosti	51,0	53,0
Odbija da odgovori	5,0	6,0
<i>Baza</i>	389	391

Među muškarcima i ženama nema suštinskih razlika u pogledu namere da se priključe na internet, što ukazuje da bismo u budućnosti mogli da očekujemo da će broj muškaraca i žena na mreži relativno ravnomerno rasti, te da će se veliki digitalni jaz između ove dve subpopulacije još neko vreme održavati. Odsustvo namere da se koristi internet naročito je visoko u populaciji starijoj od 50 godina, ali i među nekorisnicima starosti 40–49 godina (48%). Izuzimajući infrastrukturne probleme, ovo izraženo odsustvo namere da se internet koristi svakako će u narednom periodu najviše uticati na veoma ograničen porast broja korisnika.

Tabela 20. Namera za početak korišćenja
do kraja 2006. godine – razlike između muškaraca i žena

	Mušarci	Žene
Da	14,0	10,0
Nisam siguran	16,0	16,0
Ne, ali bih možda mogao da počnem	16,0	15,0
Ne, i nemam nameru da to učinim ni u budućnosti	50,0	54,0
Odbija da odgovori	5,0	5,0
<i>Baza</i>	353	427

Tabela 21. Namera za početak korišćenja interneta
do kraja 2006. godine – uzrasne razlike

	15–29 godina	30–39 godina	40–49 godina	50–64 godine	65+ godina
Da	30,0	12,0	15,0	7,0	0,0
Nisam siguran	32,0	32,0	14,0	8,0	6,0
Ne, ali bih možda mogao da počnem	27,0	24,0	20,0	12,0	1,0
Ne, i nemam nameru da to učinim ni u budućnosti	7,0	28,0	48,0	67,0	87,0
Odbija da odgovori	5,0	4,0	4,0	6,0	6,0
Baza	143	104	140	202	192

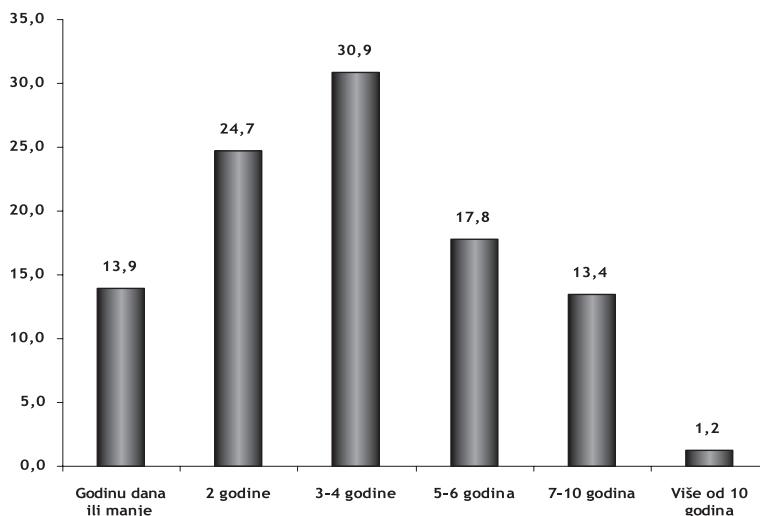
Tabela 22. Namera za početak korišćenja
do kraja 2006. godine – razlike s obzirom na nivo obrazovanja

	Osnovna škola ili niže	Srednja škola	Viša škola/ Fakultet	Učenik/ Student
Da	2,0	14,0	20,0	39,0
Nisam siguran	7,0	21,0	22,0	30,0
Ne, ali bih možda mogao da počnem	8,0	21,0	15,0	22,0
Ne, i nemam nameru da to učinim ni u budućnosti	78,0	37,0	42,0	7,0
Odbija da odgovori	6,0	6,0	2,0	3,0
Baza	322	325	70	64

Osnovne karakteristike upotrebe interneta

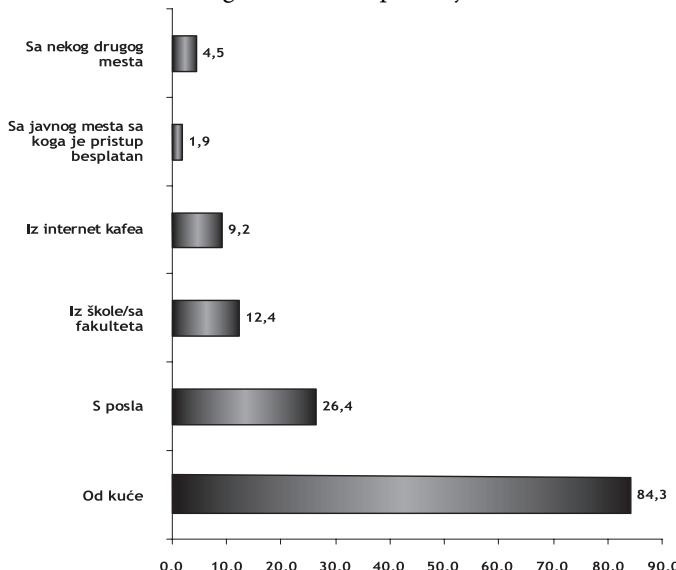
U populaciji korisnika interneta u Srbiji ima 13,9% onih koji su internet počeli da koriste u protekloj godini dana. Ovakva stopa priraštaja je veoma nezadovoljavajuća, budući da ukazuje na to da će porast broja korisnika biti veoma spor. Ukoliko bi se u naredne četiri godine broj korisnika povećavao stopom od oko 15% godišnje, to bi značilo da bi 2010. godine u Srbiji bilo oko 42% korisnika interneta, što, poređenja radi, nije na nivou sadašnje stope penetracije u Sloveniji, a odgovara trenutnoj penetraciji u Hrvatskoj.

Grafikon 20.
Koliko dugo već koristite internet?

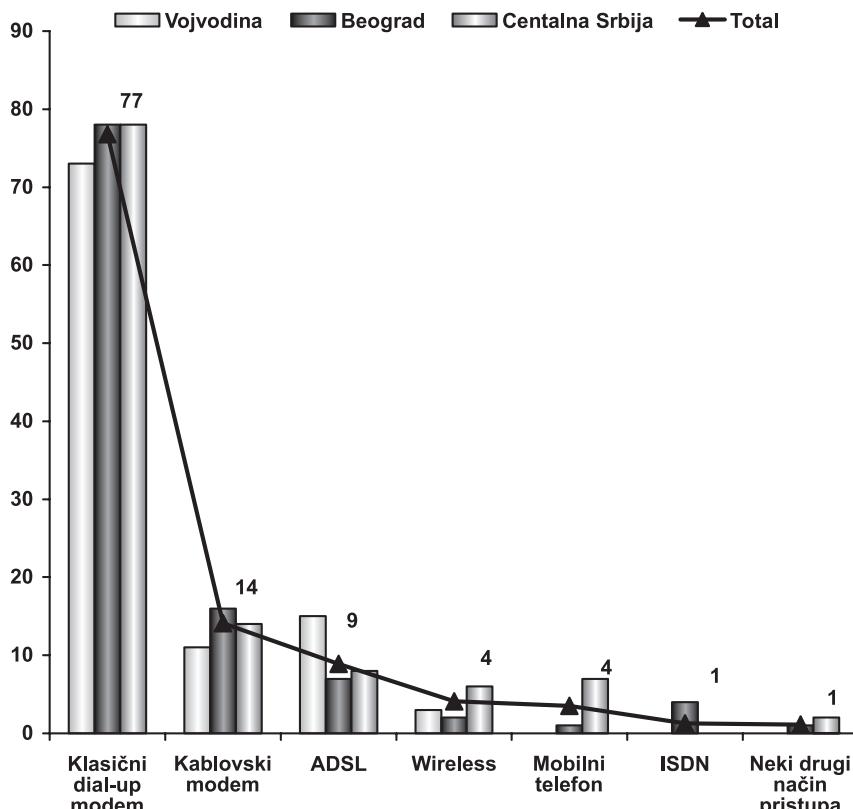
Kao što je i očekivano najveći broj korisnika pristupa internetu od kuće (84,3%), a oko četvrtina se povezuje na internet s posla. Među korisnicima koji su zaposleni samo oko 10% pristupa internetu s posla, što je mali broj, ali ne govori nužno o niskoj stopi upotrebe interneta u poslovanju, budući da u različitim preduzećima ne koriste svi zaposleni internet u svom radu.

Grafikon 21.
Mesto sa koga se korisnici povezuju na internet

Korisnici u Srbiji povezuju se na internet u više od tri četvrtine slučajeva koristeći klasični *dial-up* modem. Veoma mali broj korisnika ima širokopojasni pristup. Korišćenje širokopojasnog pristupa nije važno samo zbog toga što omogućuje veliku brzinu prenosa informacija već je za zemlje u razvoju koje žele da se i tehnološki razvijaju ovaj vid pristupa i veoma efikasan, fleksibilan, pouzdan i jeftin. Ovakav vid pristupa sve je dostupniji korisnicima širom sveta – 38% korisnika u svetu imalo je širokopojasni pristup 2004. godine. U zemljama članicama OECD-a u drugoj polovini 2005. godine broj korisnika sa ovim vidom pristupa porastao je čak za 15% – liderima se mogu smatrati Island i Republika Koreja, u kojima je ukupna penetracija širokopojasnog pristupa oko 25%, a na samom začelju u ovoj grupi zemalja su Slovačka, Meksiko, Turska i Grčka, sa penetracijom manjom od 3%. SAD, sa svojih 16% korisnika koji imaju širokopojasni pristup zaostaje za većinom zapadnoevropskih zemalja, ali i za nekim zemljama azijskog kontinenta. (UNCTAD, 2006).

Grafikon 22. Način povezivanja na internet

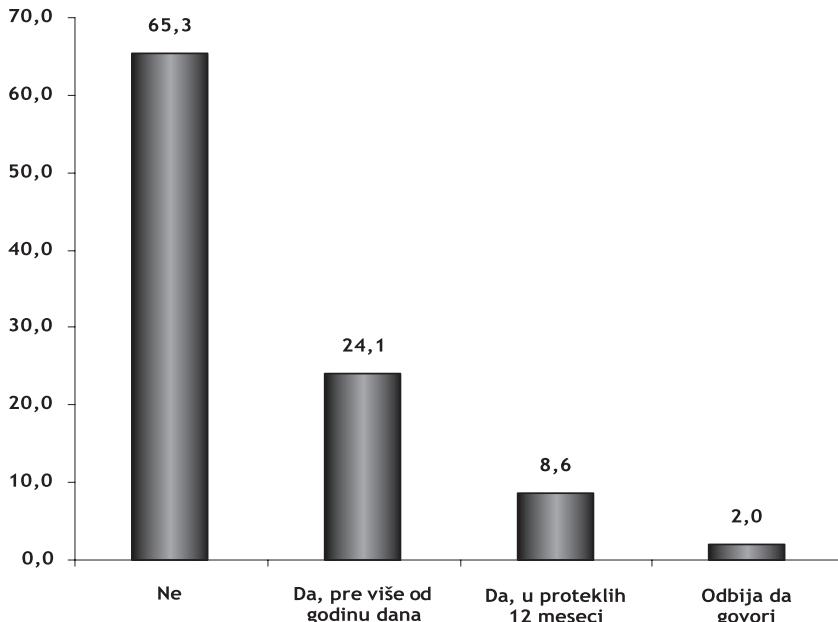
Korisnici najviše vremena provode na internetu pristupajući s posla, što nije neočekivano budući da je većina njih već na internetu onog trenutka kada uključi računar na poslu.

Tabela 23. Vreme koje korisnici najčešće provedu nedeljno na internetu pristupajući sa određenog mesta

		Procenat odgovora
Od kuće	Manje od 1 sata	14,9
	1 do 2 sata	37,0
	2–7 sati	27,3
	7–14 sati	10,5
	Više od 14 sati	9,9
	Odbija da kaže	0,3
Total		100,0
S posla	Manje od 1 sata	22,1
	1 do 2 sata	32,1
	2–7 sati	31,0
	7–14 sati	11,5
	Više od 14 sati	3,3
Total		100,0
Iz škole/ s fakulteta / iz neke druge obrazovne ustanove	Manje od 1 sata	37,9
	1 do 2 sata	33,9
	2–7 sati	23,2
	Više od 14 sati	5,1
Total		100,0
S javnog mesta sa koga je pristup besplatan	1 do 2 sata	100,0
Total		100,0
Iz internet kafea / s nekog drugog mesta sa koga se pristup plaća	Manje od 1 sata	24,9
	1 do 2 sata	61,1
	2–7 sati	14,0
Total		100,0
S nekog drugog mesta	Manje od 1 sata	44,2
	1 do 2 sata	32,3
	2–7 sati	23,4
Total		100,0

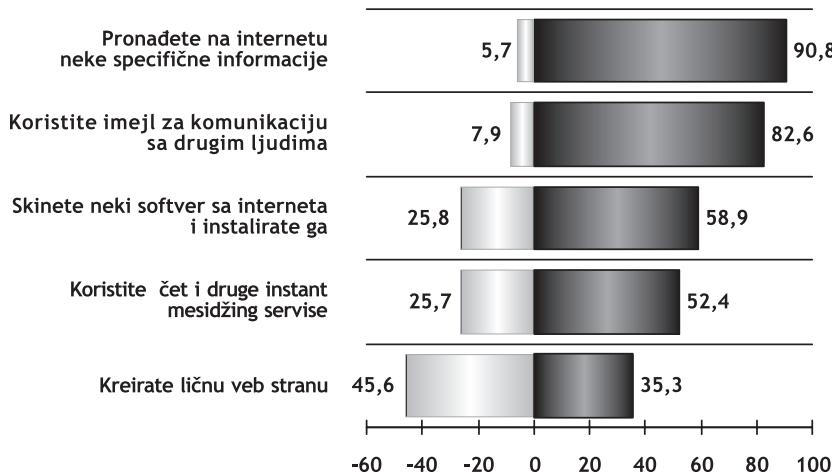
Naspram podatka da oko 39% nekorisnika interneta navodi da ne zna da koristi računar, ili ne zna da koristi internet, može se postaviti slika o tome da je oko 33% građana ove zemlje imalo priliku da pohađa neku od ovih obuka.

Grafikon 23. Pohađanje obuka za upotrebu računara i interneta

S druge strane, upitani koliko bi se sigurno osećali kada bi trebalo da, koristeći internet, pronađu određene informacije, ili komuniciraju imejlom, većina korisnika interneta osećala bi se u izvesnoj meri sigurno, tj. samopouzdano (oko 91, odnosno 83% korisnika). Najmanje korisnika koji bi bili samouvereni bilo bi u situaciji kada je potrebno da kreiraju veb stranicu.

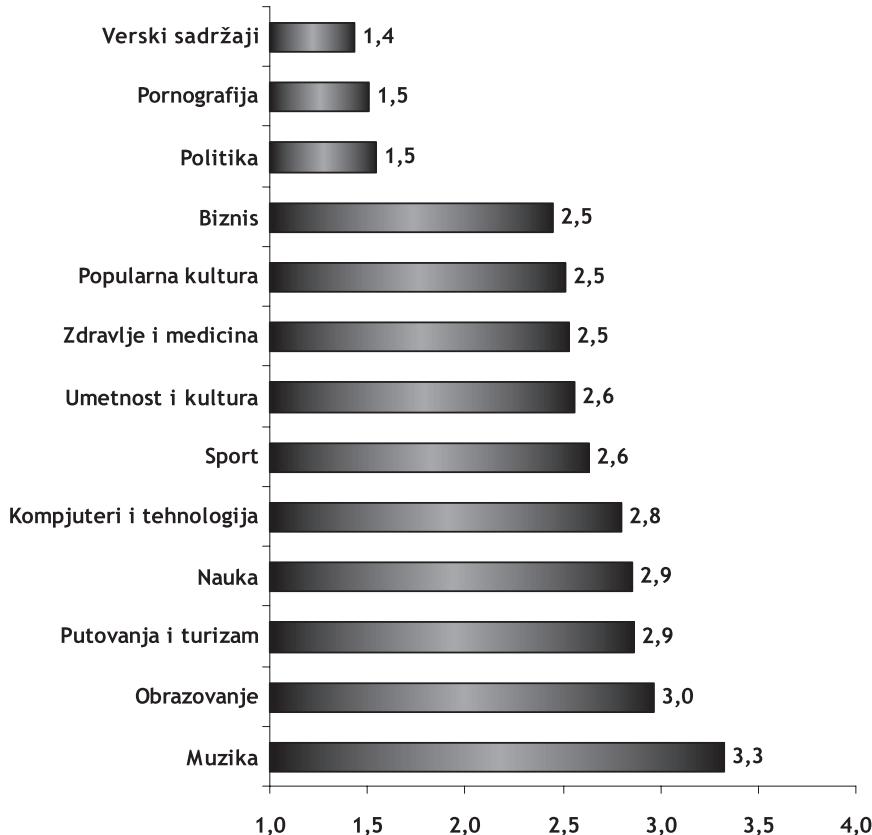
Grafikon 24. Osećaj sigurnosti i samouverenosti prilikom obavljanja određenih aktivnosti na internetu

□ Nesigurno u izvesnom stepenu ■ Sigurno u izvesnom stepenu

Sa iznetim podacima o osećanju kompetentnosti u pretrazi određenih informacija na određeni se način slažu i oni koji govore o učestalosti pretrage određenih sadržaja. Ocenjujući na skali od jedan (skoro nikad) do pet (veoma često) koliko često pretražuju određene grupe sadržaja, korisnici interneta procenili su da najčešće tragaju za informacijama o muzici, obrazovanju, putovanjima i turizmu, odnosno nauci i kompjuterima i tehnologiji.

Grafikon 25. Učestalost pretrage sadržaja na internetu

Zaključci i preporuke

U zaključnom razmatranju iznetih podataka u ovom istraživanju biće istaknuto nekoliko ključnih aspekata ovogodišnjih nalaza. Naime, praćenje trendova razvoja interneta u Srbiji omogućuje nam da ukažemo na nekoliko osnovnih problema koje je u narednom periodu neophodno rešavati kako bi se povećala stopa penetracije u Srbiji.

I. Nizak priraštaj novih korisnika kao i dominantno povezivanje na internet klasičnim *dial-up* modemima i prilično visoki troškovi za naprednije vidove pristupa internetu jasan su poziv za organizovano društveno delovanje u pravcu stvaranja uslova i atmosfere za difuziju interneta kroz sve društvene grupe. Rešenje ovog problema nalazi se pre svega u liberalizaciji tržišta, u kome

država mora imati važnu ulogu kako bi posebno zaštitila ranjive socio-demografske grupe.

II. Čak 52% nekorisnika interneta nemaju nameru da postanu korisnici i to pre svega jer smatraju da im internet nije potreban – to je izjavilo čak 47% nekorisnika. Uzrok ovog problema ogleda se u neuviđanju svrhe računara – kako u poslovanju tako i u obavljanju svakodnevnih administrativnih poslova. Da bismo to promenili, neophodno je razviti brojne elektronske servise, pre svega one koji olakšavaju komunikaciju građana sa državnom i lokalnom administracijom, odnosno omogućiti elektronski pristup svim državnim i lokalnim službama. Takođe, građani moraju biti obavešteni i obučeni za upotrebu tehnologija kojima će pristupati tim servisima, a paralelno s tim neophodno je razviti adekvatnu telekomunikacionu infrastrukturu. Na kraju, ali i pre svega, neophodno je sačuvati bezbednost elektronskih transakcija odgovarajućim zakonima.

III. U Srbiji je veoma izraženo postojanje digitalne podele i to po nekoliko ključnih dimenzija: po polu (znatno više onlajn muškaraca nego žena), mestu stanovanja (više stope PC i internet penetracije u urbanim sredinama, posebno u Beogradu u poređenju sa Vojvodinom i Centralnom Srbijom), uzrastu (više stope penetracije interneta među mlađima, zanemarljiva penetracija među građanima starijim od 50 godina), ekonomskom statusu i obrazovanju. Iako tehnologija koja ima značajan potencijal da poboljša život građana, internet je u Srbiji, nažalost, i dalje privilegija veoma ograničene populacije.

IV. Informaciono komunikacione tehnologije mogu biti veoma korisno oruđe u borbi protiv siromaštva. Mada se o siromaštvu ranije najčešće govorilo sa stanovišta posedovanja materijalnih dobara, danas se sve češće govori o ograničenom pristupu kako materijalnim dobrima tako i obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, potom o suštinskoj isključenosti iz procesa odlučivanja i usled svega – o izraženoj ranjivosti. Povećanje broja mogućnosti i jačanje potencijala ranjivih grupa ključni je aspekt smanjenja siromaštva. U tom kontekstu, IKT otvara jednu novu perspektivu. Autori *Information Economy Reporta* (2006) ističu da postoji nekoliko osnovnih zabluda kada se govori o razvoju upotrebe interneta i informacionog društva kao o sredstvu za prevazilaženje siromaštva.

ZABLUGE O IKT-u I SIROMAŠTVU

- IKT nisu korisne kao oruđe za smanjenje siromaštva
- Nastojanja da se IKT koriste za razvoj podstiče umanjenje siromaštva
- Dovoljno kompetitivna tržišta omogućiće da svi koriste IKT
- Politike za razvoj IKT-a su rodno neutralne
- Povećanje internet penetracije će dovesti do povećanja proporcije žena koje su onlajn

Ističući ove zablude, autori nizom primera nastoje da pokažu da angažovanje države u razvoju informacionog društva nije u potpunosti efikasno ukoliko se zaustavi samo na podsticaju upotrebe IKT-a za razvoj, i liberalizaciji tržišta, odnosno povećanju kompetitivnosti. Naime, pristupačnost IKT-a nije dovoljna da bi različite ranjive grupe mogle da oseće dobrobiti upotrebe ovih tehnologija.

Za državu je neophodno da učini ključni iskorak u nastojanju da ranjive grupe osnaži kako bi mogle da koriste IKT za unapređenje svog položaja.

Pokušavajući da pruži podršku vladama koje implementiraju strategiju za smanjenje siromaštva (PRSP – *Poverty Reduction Strategy Papers* tim postoji i pri Vladi Srbije), Svetska banka je pripremila niz preporuka o tome kako inkorporirati informaciono-komunikacione tehnologije u PRSP. Ipak, dometi ovakvih preporuka, kao ni same PRSP strategije nisu još uvek jasni.

Ono što se, međutim, bez ikave sumnje može navesti je da je za ozbiljniju difuziju upotrebe IKT u različitim sociodemografskim grupacijama, kao i za omogućavanje ostvarivanja koristi od ove difuzije, neophodno delovati na više nivoa: od vlade se očekuje da obezbedi povoljno okruženje koje će omogućiti razvoj upotrebe IKT i negovo dopiranje do ranjivih grupa, od biznis sektora da doprinese razvoju usluga i samih tehnologija, a od civilnog sektora da nudi i javno zagovara za određena rešenja za dobrobit čitavog društva. Dakle, samo pristup koji uključuje sve relevantne socijalne aktere može biti uspešan.

Zemlje koje napreduju u IKT razvoju stavile su ovo pitanje na veoma visoko mesto u nacionalnoj agendi i težile da to bude oblast u kojoj ostvaruju izuzetne rezultate. Zemlje koje zaostaju nisu radile na ovaj način. Ove prve uspele su da odu korak dalje od pojedinačnih mera podrške ka obezbeđivanju povoljnog okruženja za IKT razvoj. SAD, Singapur i Finska spadaju u takve lidere, i mogu da ponude brojne primere pozitivne prakse za ostvarivanje izuzetnog napretka i razvoja.

Na kraju, važno je istaći još nešto. I pored penetracije korisnika interneta u Srbiji od 24% (što je znatno ispod proseka zemalja Evropske unije ali i za nas indikativnije zemalja u regionu) broj od preko 1.500.000 korisnika interneta govori da je to velika i značajna ciljna grupa – kako kada govorimo o njenom potencijalu kao biračkog tela koje će svojim izborom uticati na trasiranje daljeg razvoja Srbije, tako i kada je posmatramo kao potrošače proizvoda i usluga na tržištu Srbije – reč je o građanima koji su natprosečne kupovne moći i pripadaju natprosečnom obrazovnom sloju populacije. U tom smislu, korisnici interneta su neopravданo zapostavljena ciljna grupa. Strateško opredeljenje Srbije da pokuša da uhvati priključak za zemljama iz regiona jedino će moći da utiče na povećanje IT tržita u Srbiji, ali i korišćenje postojećih potencijala.

Reference

- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- BIT, (2006). *Montenegro Connects*. Preuzeto sa <http://www.bit.cg.yu/opsirnije.php?id=1388>
- Cole, J. I. (2003). Surveying the Digital Future. Preuzeto sa <http://ccp.ucla.edu/pdf/UCLA-Internet-Report-Year-Three.pdf>
- Dutta, S., Lanvin, B. and Paua, F. (eds.) (2003). *The Global Information Technology Report 2002–2003: Readiness for the Networked World*. New York: Oxford University Press.

- EBRD (The European Bank for Reconstruction and Development) (2006). *EBRD Transition Report 2006: Domestic consumption drives growth in Eastern Europe.* Preuzeto sa <http://www.ebrd.com/new/pressrel/2006/152nov14.htm>
- G17 (2006). *Dve godine G17+ u Vladi Srbije.* Preuzeto sa http://www.g17plus.org.yu/download/dokumenti/dve_godine.pdf
- Golčevski, N., Milovanović, G., (2004): Globalni građani – empirijska studija korisnika interneta u Srbiji 2003, CePIT, BOŠ
- Golčevski, N., Milovanović, G., Petrović, M., Sitarski, M., (2005). *Perspektive umrežavanja: internet u 8 gradova Jugoistočne Evrope.* Beograd: BOŠ i Dosije
- ISSP (2006). *ICT Survey 2006. Istraživanje o upotrebi računara i interneta u domaćinstvima i preduzećima u Crnoj Gori.* Podgorica: Institut za strateške studije i prognoze.
- Kirkman, G., Cornelius, P., Sachs, J. and Schwab, K. (eds.) (2002). *The Global Information Technology Report 2001–2002: Readiness for the Networked World.* New York: Oxford University Press.
- McLoughlin, I. (1999). *Creative technological change. The shaping of technology and organisations.* London and New York: Routledge.
- Milovanović, G., Sitarski, M., Petrović, M., Barišić, S., Milovanović, T. (2005). *Mreža u razvoju: Informaciono društvo u Srbiji 2005.* Beograd: BOŠ i Dosije.
- RZS (Republički zavod za statistiku) (2003). *Stanovništvo: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002.* Beograd: RZS.
- RZS (Republički zavod za statistiku), (2006). *Statistika zaposlenosti i zarada: Prosečne zarade po zaposlenom u oktobru 2006. godine.* Preuzeto sa <http://webrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/dokumenti/zp11102006.pdf>
- SIBIS (Statistical Indicators Benchmarking the Information Society), (2003). *New eEurope Indicator Handbook.* Preuzeto sa http://www.sibis-eu.org/files/SIBIS_Indicator_Handbook.pdf
- Matijević, M. (eds.) (2006). *SITO 05: Srpski IT osmatrač.* Beograd: Mineco Computers.
- SMMRI, (2006). *Internet 2006.* Interna komunikacija.
- UN, Partnership on Measuring ICT for development, (2005). *Core ICT Indicators.* Preuzeto sa <http://www.itu.int/ITU-D/ict/partnership/material/CoreICTIndicators.pdf>
- UNCTAD, (2006). *Information Economy Report 2006.* Preuzeto sa <http://www.unctad.org/Templates/Download.asp?docid=7576&lang=1&intItemID=3991>
- USAID, (2006). *Project Macedonia Connects.* Preuzeto sa http://macedonia.usaid.gov/English/EDU/Macedonia_Connects.htm
- World Economic Forum (2005). *Networked Readiness Index 2005 (Evolution 2004–2005).* Preuzeto sa http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/gitr2005_rankings.xls

POLITIČKE ORIJENTACIJE KORISNIKA I NEKORISNIKA INTERNETA U SRBIJI 2006

Rezultati na nivou celog uzorka

Od samih početaka istraživanja upotrebe interneta u Srbiji, značajna pažnja je posvećena i ispitivanju političkih orijentacija onog dela stanovništva koji je usvajao ovu tehnologiju. Poznavati političke orijentacije ove grupe znači i imati jednu od ključnih, strateških informacija važnih za planiranje političkih, ekonomskih i socijalnih aspekata razvoja informacionog društva. Značaj ovih podataka proističe iz činjenice da se, po pravilu, internet (kao i velika većina drugih tehnoloških inovacija, pre svega onih vezanih za protok informacija i znanja) prvo usvaja u grupama koje su nosioci izuzetnog socijalnog kapitala i praktično predstavljaju sadašnju i buduću društvenu elitu. U ovo istraživanje je pored korisnika interneta, kao i u prethodnom obavljenom 2005, uključeno i ispitivanje političkih orijentacija nekorisnika, čime je stecen uvid u značajne razlike između ovih grupa. Pored upotrebe interneta, grupe korisnika i nekorisnika se značajno razlikuju po svom socio-demografskom statusu, tako da se grubo mogu posmatrati i kao dva socijalna sloja. Na taj način, zapravo ispitujemo političke orijentacije kao bitne elemente socio-kulturnih odlika grupa čije se razlike ogledaju u fenomenu poznatom kao digitalna podela (*digital divide*). Za razliku od prethodnih istraživanja CePIT-a, u kojima su proučavani podaci o političkim orijentacijama ispitanika u širem smislu, sada je ispitana isključivo njihov odnos prema konkretnim akterima realno postojeće političke scene u Srbiji, tj. spremnost ispitanika da neke od tih aktera podrže glasom na eventualnim izborima.

Prema podacima CePIT-a dobijenim istraživanjem na nacionalno reprezentativnom uzorku populacije Srbije bez Kosova i Metohije juna 2006. godine, **48,11%** ispitanika je izrazilo eksplicitno opredeljenje za neku od političkih stranaka. Ovaj procenat je izuzetno blizak odzivu građana na prvi i drugi krug poslednjih predsedničkih izbora (prvi krug 13. juna 2004 – 47,76%, drugi krug 27. juna – 48,36%). Ta sličnost nije iznenađujuća, s obzirom na to da u trenutku sprovođenja istraživanja u javnosti nije značajnije nagoveštavana mogućnost vanrednih izbora. Zato je i bilo očekivano da procenat stranački eksplicitno opredeljenih ispitanika bude blizak upravo najmanjem odzivu na izbore za neki organ državne vlasti u poslednjih šest godina (primera radi, odziv na skupštinske izbore 23. decembra 2000. bio je 57,64%, na prvi krug predsedničkih 29. decembra 2002. godine 55,5%, a skupštinske 28. decembra 2003. godine 58,75%). To bi moglo da znači da se van perioda izbornih kampanja otvoreno

* Imejl za korespondenciju sa autorom je msitarski@bos.org.yu

stranački izjašnjavaju samo oni građani čija je stranačka identifikacija snažna i stabilna. Istovremeno, u našem uzorku neodlučnih ispitanika ima **19,5%**, onih koji uopšte ne bi glasali **25,02%**, a onih koji izjavljuju da ne znaju ili odbijaju da odgovore na pitanje o svom političkom opredeljenju **7,37%**.

Među opredeljenim ispitanicima **32,06%** je optiralo za Srpsku radikalnu stranku (SRS), što je slično rezultatu njenog predsedničkog kandidata Tomislava Nikolića, koji je 2004. u prvom krugu dobio 30,60% glasova, pa bi se moglo zaključiti da je ova, trenutno najjača parlamentarna stranka u Srbiji u poslednje dve godine svoju zastupljenost u biračkom telu blago uvećala. Po rezultatima istraživanja, međutim, ona nije najsnažnija i u junu 2006, jer se za Demokratsku stranku (DS) opredelilo **39,92%** ispitanika, što znatno prevazilazi rezultat njenog kandidata u prvom krugu izbora Borisa Tadića – 27,37%. Ova razlika svakako predstavlja jedan od najzanimljivijih rezultata. Trećeplasirana je po istraživanju Demokratska stranka Srbije (DSS) sa podrškom **8,47%** opredeljenih ispitanika, dok je njen kandidat Dragan Maršićanin u junu 2004. dobio 13,30% glasova, i to kao kandidat svih stranaka okupljenih u koalicionoj vladini Vojislava Koštunice, aktuelnoj u vreme sprovođenja istraživanja. Trend opadanja popularnosti DSS na nacionalnom nivou bi, dakle, po ovim rezultatima bio nastavljen. Samo još jedna stranka je dobila podršku više od 5% opredeljenih ispitanika, Socijalistička partija Srbije (SPS) sa **5,85%** (njen kandidat Ivica Dačić je pre dve godine dobio 4,04% glasova), dok je zbir glasova svih ostalih stranaka u istraživanju **13,71%**.

Rezultati na nivou regionala

Ovi rezultati značajno variraju po regionima. U Beogradu, upoređeni sa celim uzorkom, izgledaju ovako:

	Srbija van KiM	Beograd
Opredeljeni	48,11%	54,89%
Neodlučni	19,5%	11,16
Ne bi glasali	25,02%	27,91
Ne znaju / bez odgovora	7,37%	6,05

Vidimo da je primetno veći broj Beograđana sklon političkom opredeljivanju nego broj ispitanika na nivou celog uzorka, i to prevashodno na račun neodlučnih. To sugerije da su u populaciji glavnog grada politički akteri u većoj meri osvojili naklonost građana koji uopšte imaju namjeru da glasaju. Onih drugih, javno deklarisanih izbornih apstinenata u prestonici ima nešto više nego u ostatku zemlje, ali je manje onih koji svoj politički stav kriju. Zanimljivo je na osnovu distribucije podrške stranački opredeljenih ispitanika videti koje su stranke doprinele ustanovljenoj natprosečnoj politizaciji Beograđana, tj. koje od toga mogu očekivati političku korist:

	Srbija van KiM	Beograd
DS	39,92%	39,83%
SRS	32,06%	38,98%
DSS	8,47%	6,78%
SPS	5,85%	4,24%
Ostali	13,71%	10,17%

Pažnju privlače tri podatka. Najpre, rezultati DS nisu bolji u Beogradu nego u ostalom delu zemlje, kao što su bili na bukvalno svim izborima od obnove višestranačja u Srbiji. To bi, u kombinaciji sa prethodno iznesenim zaključcima, moglo da znači da je ova stranka imala jači porast broja pristalica van glavnog grada. Sa druge strane, SRS je u Beogradu znatno jača nego na nivou celog uzorka, što je takođe tendencija suprotna izbornim rezultatima ove stranke od 2000. godine. Verovatno za natprosečnu zastupljenost među Beograđanima ova stranka može da zahvali slabijem rezultatu DSS, kojoj je prestonica od njenog osnivanja 1992. bila izrazito uporište. Jedino je očekivana ispotprosečna popularnost SPS u glavnom gradu. Zaključak je svakako da su dve najjače stranke, SRS i DS, natprosečno politizovale i polarizovale građane Beograda.

Na nivou Vojvodine zabeleženi su sledeći rezultati:

	Srbija van KiM	Vojvodina
Opredeljeni	48,11%	42,46%
Neodlučni	19,5%	26,67%
Ne bi glasali	25,02%	21,05%
Ne znaju / bez odgovora	7,37%	9,82%

Vojvođani su manje skloni otvorenom političkom opredeljivanju od proseka celog uzorka, i to u procentu sličnom onome u kome su Beograđani natprosečno skloni. Pri tome je u Vojvodini procenat deklarisanih apstinente primetno nizak, ali je zato natprosečno mnogo neopredeljenih, a u nešto manjoj meri i onih koji ne žele da se izjasne. Pokušaćemo i ovde da primećene tendencije protumačimo odnosom snaga među strankama:

	Srbija van KiM	Vojvodina
DS	39,92%	43,81%
SRS	32,06%	33,89%
DSS	8,47%	5,79%
SPS	5,85%	3,3%
Ostali	13,71%	13,21%

Očekivana je, u skladu sa izbornim rezultatima u dužem periodu, slaba zastupljenost pristalica DSS i SPS, kojima severna pokrajina ni do sada nije bila političko uporište. Iznenađuje izrazita jačina DS, koja usled konkurenčije programski relativno bliskih autonomističkih stranaka u Vojvodini skoro nikada nije zabeležila rezultate bolje nego na nivou Republike. Objasnjenje bismo, pored pretpostavke da je ta stranka zaista izuzetno ojačala u Pokrajini, mogli da potražimo i u mogućnosti da su se njene pristalice sada jednostavno kao takve i izjasnile. U tom slučaju bi kolebljivost pristalica drugih stranaka, pre svega SRS, koja je uprkos ranijim izrazito natprosečnim rezultatima u Vojvodini, sada tu prisutna oko svog proseka na nivou celog uzorka, dovele da je DS među opredeljenim ispitanicima veoma snažno zastupljena. Uprkos gotovo hroničnoj diversifikovanosti vojvođanske političke scene, zbir ostalih stranaka je sličan kao i u celoj Srbiji van KiM. Prelazak dela radikalnih ali i pristalica autonomističkih stranaka među neodlučne mogao bi biti objasnjenje za ovako visok procenat te kategorije među Vojvođanima, a takva pretpostavka je i u skladu sa dosta lošim rezultatima radikala na vanrednim lokalnim izborima u periodu 2005 – 2006.

Pogledajmo i rezultate istraživanja na teritoriji Srbije van pokrajina i Beograda:

	Srbija van KiM	Srbija van pokrajina i Beograda
Opredeljeni	48,11%	48,29%
Neodlučni	19,5%	19,06%
Ne bi glasali	25,02%	26,23%
Ne znaju / bez odgovora	7,37%	6,42%

Ovaj deo Srbije, čiji građani predstavljaju više od polovine uzorka, pokazuju manje specifičnosti u odnosu na prosek populacije, ali ne u potpunosti i kada se analizira popularnost stranaka:

	Srbija van KiM	Srbija van pokrajina i Beograda
DS	39,92%	38,29%
SRS	32,06%	28,12%
DSS	8,47%	10,54%
SPS	5,85%	7,81%
Ostali	13,71%	15,24%

Dok su rezultati DSS i SPS očekivano natprosečni u ovom delu Republike, što može objasniti i nešto slabiji rejting SRS, a DS je takođe uobičajeno blago slabija od svog proseka na nivou cele države, nešto jače „rasipanje“ podrške na ostale stranke bi se moglo objasniti jakim uticajem stranaka bliskih DSS, pre svega Nove Srbije, pa i G17 plus, što je opet u skladu sa rezultatima prilično čestih lokalnih izbora tokom protekle godine.

Na osnovu dobijenih podataka može se izvesti nekoliko zaključaka:

- porast snage SRS je izrazito pospešen njenim jačanjem u Beogradu, ali je i limitiran kolebanjem njenih pristalica u Vojvodini, dosadašnjem tradicionalnom uporištu ove stranke,
- DS je znatno ojačala u celoj zemlji, ali najviše u Vojvodini (najverovatnije na račun autonomističkih stranaka), a najmanje u Beogradu, svom izrazitom uporištu,
- u glavnom gradu je DSS pretrpela najveći odliv simpatizera, ali ih je južno od njega uglavnom zadržala,
- u regionalnoj distribuciji optiranja za SPS nema značajnijih promena,
- ostale, manje stranke su najslabije u Beogradu, u kome je politička polarizacija najizraženija, a najjače su u Srbiji van pokrajina i prestonice.

Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta, na nivou celog uzorka

Pre nego što pokušamo da uporedimo pripadnost domaćinstvu u kome nema korisnika interneta sa političkim opredeljivanjem, recimo da po rezultatima istraživanja samo u Beogradu ovi ispitanici predstavljaju manjinu – **47,1%**, u Vojvodini ih ima **66,4%**, a u ostalom delu Srbije van KiM **72,6%** (u celom uzorku ih je **65,7%**).

	Ceo uzorak	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta:
Opredeljeni	48,11%	49,85%
Neodlučni	19,5%	20,03%
Ne bi glasali	25,02%	23,83%
Ne znaju/bez odgovora	7,37%	6,29%

S obzirom na to da ovi ispitanici predstavljaju veliku većinu uzorka, ne iznenadjuće da su sve kategorije među njima prilično bliske proseku, uz nešto viši procenat opredeljenih i neodlučnih, a niži apstinenata i onih koji ne daju odgovore o političkim preferencijama. Pogledajmo sada podršku pojedinim strankama u ovom delu uzorka:

	Ceo uzorak	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta
DS	39,92%	35,49%
SRS	32,06%	38,13%
DSS	8,47%	8,2%
SPS	5,85%	7,62%
Ostali	13,71%	10,55%

Očekivana je slabija zastupljenost DS među ovim ispitanicima, kao i natriprosečna SRS i SPS, dok ne iznenađuje ni prosečan rezultat DSS. Slabiji uticaj ostalih stranaka među njima nagoveštava nam da u te stranke spadaju mahom one koje privlače mlađu, obrazovaniju, urbanu i imućniju populaciju, inače koncentrisanu među korisnicima interneta.

Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta, na nivou regiona

Ovaj poduzorak ćemo analizirati i na nivou regiona, najpre Beograda, jedinog u kome predstavljaju manjinu:

	Svi ispitanici u Beogradu	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Beograd)
Opredeljeni	54,89%	58,08%
Neodlučni	11,16%	6,67%
Ne bi glasali	27,91%	26,67%
Ne znaju / bez odgovora	6,05%	8,57%

Ispitanici iz Beograda koji nemaju dodir sa internetom u svom domaćinstvu razlikuju se od ostalih Beograđana po tome što su od njih u primetno većem procentu politički opredeljeni, a i mnogo ih je manje neodlučnih. Obe ove specifičnosti su u skladu sa trendom uočenim među svim beogradskim ispitanicima, ali u su još izraženije unutar ove grupe. Od tendencija po kojima se beogradski poduzorak razlikuje od ostalog dela zemlje ovi ispitanici odudaraju po tome što je nešto niži procenat apstinenata, a nešto viši procenat njih odbija stranačko opredeljivanje.

Uporedićemo odnose stranačkih snaga među opredeljenim ispitanicima u ovoj populaciji sa uočenim specifičnostima beogradske političke scene:

	Svi ispitanici u Beogradu	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Beograd)
DS	39,83%	22,95%
SRS	38,98%	57,39%
DSS	6,78%	6,65%
SPS	4,24%	8,2%
Ostali	10,17%	4,91%

Ovi podaci jasno svedoče o političkim posledicama činjenice da su u Beogradu u populaciji koja nema ukućana koji koriste internet praktično ostali samo najstariji, najmanje obrazovani i naјsiromašniji građani, koji već tradicionalno više glasaju za SRS i SPS, dok su DS i ostale stranke u ovom delu uzorka primetno slabije. Zanimljiv je i nalaz da je DSS, u ovom delu beogradske populacije, popularan na nivou proseka, iz čega se može zaključiti da optiranje za ovu stranku ne varira u odnosu na digitalnu podelu.

U Vojvodini, gde je raširenost upotrebe interneta i dalje neuporedivo manja, rezultati među ispitanicima koji nemaju korisnike „u kući“ su bitno drugачiji, tj. sličniji onima na nivou celog uzorka:

	Svi ispitanici u Vojvodini	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Vojvodina)
Opredeljeni	42,46%	45,07%
Neodlučni	26,67%	28,5%
Ne bi glasali	21,05%	18,13%
Ne znaju / bez odgovora	9,82%	8,29%

Kod ovih ispitanika je primetan viši procenat stranačke opredeljenosti nego na nivou cele Pokrajine, u kojoj je taj procenat, podsetimo, niži nego na nivou Republike. Viši je i procenat neodlučnih, dok je manje onih ispitanika koji ne bi glasali ili odbijaju da odgovore.

	Svi ispitanici u Vojvodini	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Vojvodina)
DS	43,81%	40,23%
SRS	33,89%	35,63%
DSS	5,79%	5,75%
SPS	3,30%	4,59%
Ostali	13,21%	13,8%

U ovom delu vojvođanskih ispitanika DS je očekivano ispod svog pokrajinskog proseka, a SRS i SPS iznad, ali su ova odstupanja izrazito manja nego u Beogradu. Kao i u glavnom gradu, zastupljenost DSS je vrlo bliska pokrajinskom proseku, što je, za razliku od Beograda, karakteristično i za zbir ostalih, manjih stranaka.

I u ostalom delu Republike nalazi dobijeni na ovoj (izrazito većinskoj) kategoriji ispitanika vrlo su slični prosečnim vrednostima na nivou celog uzorka, što važi i za modalitete manjih odstupanja od proseka.

	Svi ispitanici u Srbiji van pokrajina i Beograda	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Srbija van pokrajina i Beograda)
Opredeljeni	48,29%	50,13%
Neodlučni	19,06%	19,28%
Ne bi glasali	26,23%	25,96%
Ne znaju / bez odgovora	6,42%	4,63%

Kod stranačkog opredeljivanja, međutim, ima značajnih specifičnosti. Pripadnost delu populacije koji sa internetom nema dodir u svom domaćinstvu utiče, pored očekivane nešto jače zastupljenosti pristalica SRS i SPS, nešto slabije DS i praktično iste DSS (kao i u celoj Srbiji) i na znatno slabije optiranje za sve ostale stranke, čija specifičnost prepostavljena na osnovu rezultata na nivou celog uzorka (politički zastupnici mlađe, imućnije, obrazovanije i urbane populacije) do naročitog izražaja dolazi u Srbiji van pokrajina i Beograda.

	Svi ispitanici u Srbiji van pokrajina i Beograda	Ispitanici u čijem domaćinstvu nema korisnika interneta (Srbija van pokrajina i Beograda)
DS	38,29%	37,44%
SRS	28,12%	32,81%
DSS	10,54%	10,25%
SPS	7,81%	8,72%
Ostali	15,24%	10,77%

Generalni zaključak vezan za regionalne razlike u političkom opredeljivanju ove kategorije ispitanika je da njihove specifičnosti uočene na nivou celog uzorka (ponovićemo – više stranački opredeljenih i neodlučnih, manje apstinenata i onih koji odbijaju odgovor) dosledno dolaze do izražaja na teritoriji Srbije van pokrajina i Beograda, kao i u Vojvodini (u njoj sa izrazitim intenzitetom), ali ne i u samom Beogradu, u kome su manjina ukupne populacije. U prestonici je, naime, procenat neodlučnih unutar ove populacije niži od proseka, dok je procenat ispitanika koji odbijaju da daju odgovore viši od beogradskog proseka. Iz ovih podataka se može izvući zaključak da je populacija koja je sa „lošije strane“ digitalne podele ostala ne usled infrastrukturnih problema (kojih u Beogradu ima manje nego u ostala dva regiona na koje smo podelili Srbiju), već po svoj prilici usled svojih socio-demografskih karakteristika, postavši pri tome manjina u ukupnoj populaciji Beograda, politički specifična pre svega po dva parametra:

1. među njenim pripadnicima sklonim političkom optiranju izuzetno je visoka stranačka identifikacija, najviša među svim poduzorcima u sva tri regiona, tako da je procenat neodlučnih među kojima bi stranke

mogle da prepoznaju „rezervoar“ potencijalnih pristalica ostao izuzetno nizak.

2. unutar ove kategorije Beograđana natprosečno je visok procenat ispitnika koji ne žele da saopšte svoje trenutno političko optiranje. S obzirom na to da se po tome razlikuju od pripadnika iste kategorije u drugim delovima Srbije, ostaje da se utvrdi je li uzrok tome njihova politička rezignacija uslovljena socio-demografskom pripadnošću, ili zaziranje od političkog izjašnjavanja uslovljeno činjenicom da u stanovništvu prestonice Srbije predstavljaju manjinu.

Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta, na nivou celog uzorka

Broj ispitanika koji žive u domaćinstvima u kojima ima korisnika interneta značajno varira u zavisnosti od regiona. Njih u Beogradu ima **52,9%**, u Vojvodini **31,2%**, a u ostalom delu Srbije van KiM **25,1%** (u celom uzorku ih je **32,5%**).

	Ceo uzorak	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta:
Opredeljeni	48,11%	46,16%
Neodlučni	19,5%	16%
Ne bi glasali	25,02%	28,62%
Ne znaju / bez odgovora	7,37%	9,23%

Unutar ove populacije našli smo, sasvim očekivano posle analize nalaza utvrđenih u drugom, većem delu uzorka, ispotprosečni procenat stranački opredeljenih i neodlučnih ispitanika, kao i natprosečan procenat deklarisanih izbornih apstinenata i ispitanika nesklonih političkom izjašnjavanju.

	Ceo uzorak	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta
DS	39,92%	50%
SRS	32,06%	18%
DSS	8,47%	9,34%
SPS	5,85%	1,99%
Ostali	13,71%	20,67%

Što se stranačkih preferencija tiče, očekivana je izrazito slaba zastupljenost SRS i SPS, kao i jaka DS i ostalih stranaka (u skladu sa napred navedenim pretpostavkama vezanim za njih), dok i DSS beleži blago natprosečnu popularnost među ispitanicima u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta.

Rezultati među ispitanicima u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta, na nivou regionala

Kao i u drugom, većem delu uzorka, i kod ispitanika koji dodir sa internetom imaju u svom domaćinstvu nalazimo značajne regionalne varijacije vezane za političko opredeljivanje.

	Svi ispitanici u Beogradu	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Beograd)
Opredeljeni	54,89%	51,82%
Neodlučni	11,16%	15,45%
Ne bi glasali	27,91%	29,09%
Ne znaju / bez odgovora	6,05%	3,64%

Beograđani iz ove kategorije su specifični po tome što je procenat neodlučnih među njima viši nego u celoj populaciji grada, dok je procenat ispitanika koji odbijaju izjašnjavanje izrazito nizak. Po ove dve osobine, beogradski ispitanici iz domaćinstava u kojima ima korisnika interneta razlikuju se od te grupacije na nivou celog uzorka. Stranke koje pretenduju na dobijanje poverenja mlađeg, obrazovanijeg i imućnijeg dela populacije glavnog grada imaju, po tome veći manevarski prostor da prošire svoju podršku nego one koje predstavljaju drugi deo Beograđana, čije je potencijalno biračko telo u višem stepenu stranački već opredeljeno. Takođe, stanovnici Beograda u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta od pripadnika te kategorije u ostaku Srbije razlikuju se po izrazito niskom procentu onih koji svoje političke stavove ne saopštavaju anketarima. Taj nalaz bi mogao biti u vezi sa njihovom većinskom zastupljenosću u prestoničkoj populaciji.

	Svi ispitanici u Beogradu	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Beograd)
DS	39,83%	57,89%
SRS	38,98%	19,3%
DSS	6,78%	7,02%
SPS	4,24%	0
Ostali	10,17%	15,79%

Što se tiče opredeljivanja za stranke, u ovom poduzorku smo potpuno očekivano pronašli izrazito natprosečnu zastupljenost pristalica DS i malih stranaka, blago natprosečnu pristalica DSS, izrazito slabu SRS, dok pristalica SPS među njima uopšte nema.

	Svi ispitanici u Vojvodini	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Vojvodina)
Opredeljeni	42,46%	36,9%
Neodlučni	26,67%	20,24%
Ne bi glasali	21,05%	29,76%
Ne znaju / bez odgovora	9,82%	13,1%

Ova kategorija ispitanika u Vojvodini se ističe izrazito naglašenim razlikama u odnosu na drugu kategoriju ispitanika u Pokrajini. Znatno niži procenat njenih pripadnika je stranački opredeljen ili neodlučan, ali ih je zato primetno više među onima koji su već odlučili da ne glasaju ili odbijaju da se politički izjašnjavaju. Prepostavljamo da su ovakvi rezultati uslovljeni kombinacijom dveju činjenica – izrazito manjinskom zastupljenosti ispitanika u čijim domaćinstvima ima korisnika interneta u ukupnoj populaciji Pokrajine, ali i dubinom, tj. identitetskom zasnovanošću velikog dela političkih rascepa u Vojvodini, što deo mlađe i obrazovanije populacije čini manje sklonim da na političkoj sceni uopšte traži zastupnike svojih interesa, kao i da to javno saopštava.

	Svi ispitanici u Vojvodini	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Vojvodina)
DS	43,81%	54,85%
SRS	33,89%	25,8%
DSS	5,79%	6,45%
SPS	3,30%	0
Ostali	13,21%	12,9%

S druge strane, premoć DS unutar ove kategorije Vojvođana je očekivano izrazita, natprosečna zastupljenost DSS vrlo blaga, SRS je naglašeno slaba, a pristalica SPS (kao i u Beogradu) nema. Zanimljivo je da je poverenje u sve ostale stranke, u koje su u ovom slučaju svrstane i autonomističke, unutar ove kategorije manje nego kod građana Vojvodine u čijim domaćinstvima niko ne koristi internet.

	Svi ispitanici u Srbiji van pokrajina i Beograda	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Srbija van pokrajina i Beograda)
Opredeljeni	48,29%	47,24%
Neodlučni	19,06%	13,39%
Ne bi glasali	26,23%	27,56%
Ne znaju / bez odgovora	6,42%	11,81%

U ostalom delu Republike ispitanici iz ove kategorije ne pokazuju tako izrazite specifičnosti kao oni u Vojvodini, pogotovo po procentu stranački opredeljenih i deklarisanih apstinenata, koji nisu mnogo niži od proseka utvrđenih na ovoj teritoriji, dok su razlike u slučaju neodlučnih i onih koji odbijaju da odgovore ipak nešto veće.

	Svi ispitanici u Srbiji van pokrajina i Beograda	Ispitanici u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta (Srbija van pokrajina i Beograda)
DS	38,29%	41,68%
SRS	28,12%	13,34%
DSS	10,54%	11,64%
SPS	7,81%	5%
Ostali	15,24%	28,34%

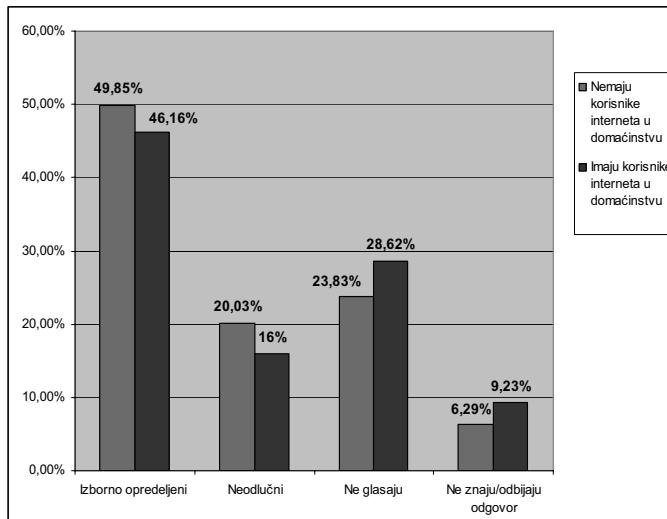
Specifičnosti ove kategorije u ovom delu Srbije su, pre svega, mnogo blaže natprosečna zastupljenost pristalica DS, ali i izrazito naglašena natprosečna zastupljenost pristalica zbira manjih stranaka. S obzirom na strukturu političke scene Srbije južno od Beograda, možemo pretpostaviti da su manje stranke „demokratskog bloka“, kojima je mlađa i obrazovanija populacija načelno sklonija, uspele da u ovom delu Republike spreče polarizaciju unutar tog bloka, tj. prevagu DS i DSS. Ostali nalazi unutar ovog dela uzorka su uglavnom očekivani, osim resp-ektabilne podrške SPS, koje u Beogradu i Vojvodini nije bilo.

Generalni zaključak po pitanju regionalnih razlika u političkom opredeljivanju ispitanika u čijem domaćinstvu ima korisnika interneta predstavlja svojevrstan „odraz u ogledalu“ zaključka koji smo izneli u vezi sa drugom kategorijom unutar našeg uzorka. Zato ćemo samo istaći da je Beograd specifičan u odnosu na druga dva regiona pre svega po niskom procentu pripadnika ovog dela uzorka nesklonih iznošenju svog političkog stava, a to dovodimo u vezu sa činjenicom da ova kategorija ispitanika predstavlja većinu u beogradskom poduzorku. Druga naglašena specifičnost je izrazita disperzija političke podrške u Srbiji van teritorije Vojvodine i Beograda.

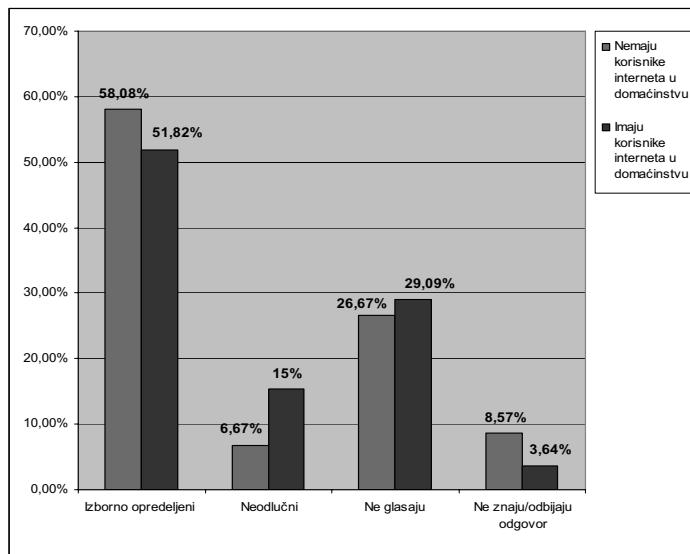
Radi lakšeg i ilustrativnijeg poređenja ovih rezultata, predstavljamo ih i grafikonima za obe kategorije ispitanika i za sva tri regiona, kako po pitanju postojanja i vrste političke opredeljenosti, tako i po karakteru izbornog opredeljenja, kod onih ispitanika kod kojih ona uopšte postoji.

Direktno poređenje političkog opredeljenja ispitanika u čijim domaćinstvima ima, odnosno nema korisnika interneta, na nivou celog uzorka i na nivou regiona

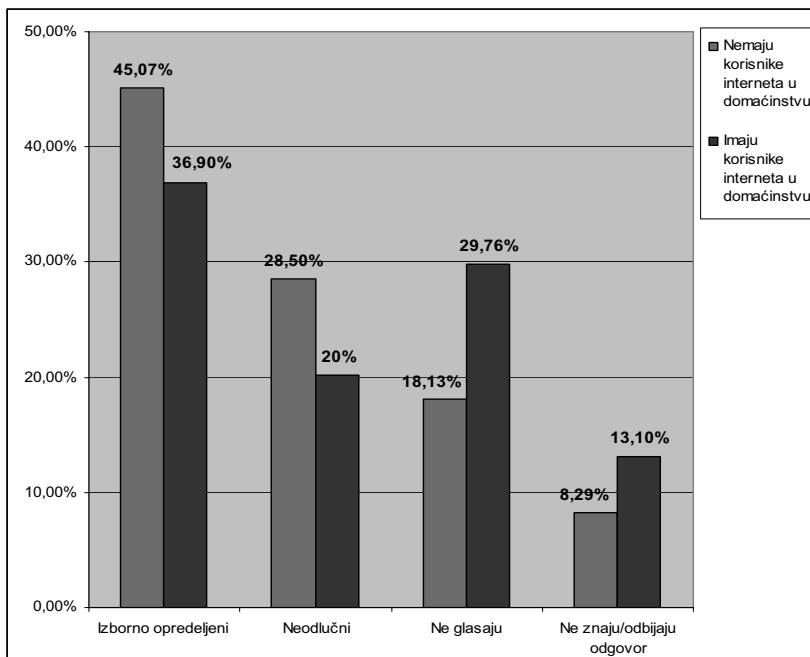
Grafikon 1. Politička opredeljenost ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Srbija van teritorije KiM, jun 2006

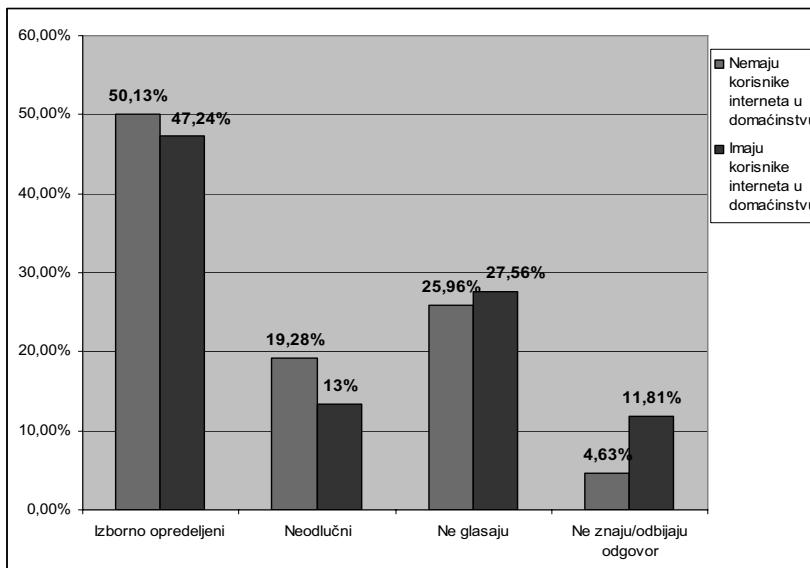
Grafikon 2. Politička opredeljenost ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Beograd, jun 2006

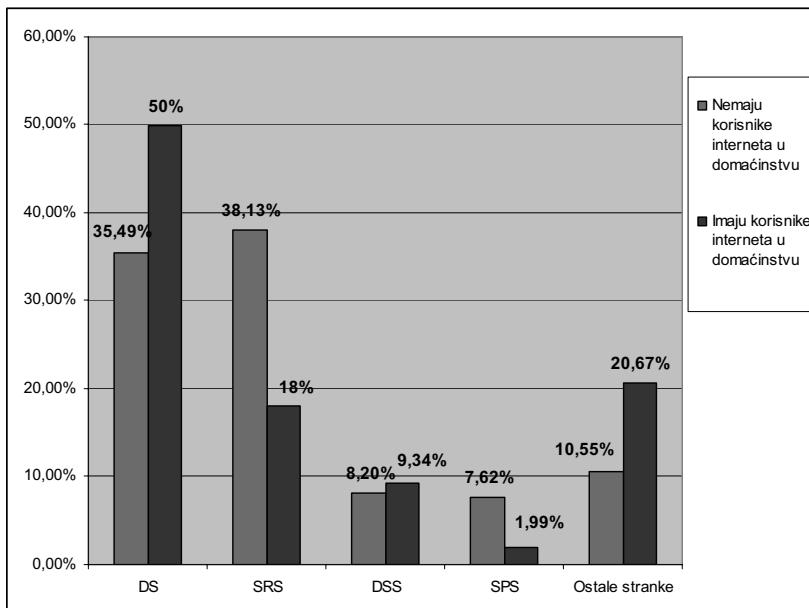
Grafikon 3. Politička opredeljenost ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Vojvodina, jun 2006

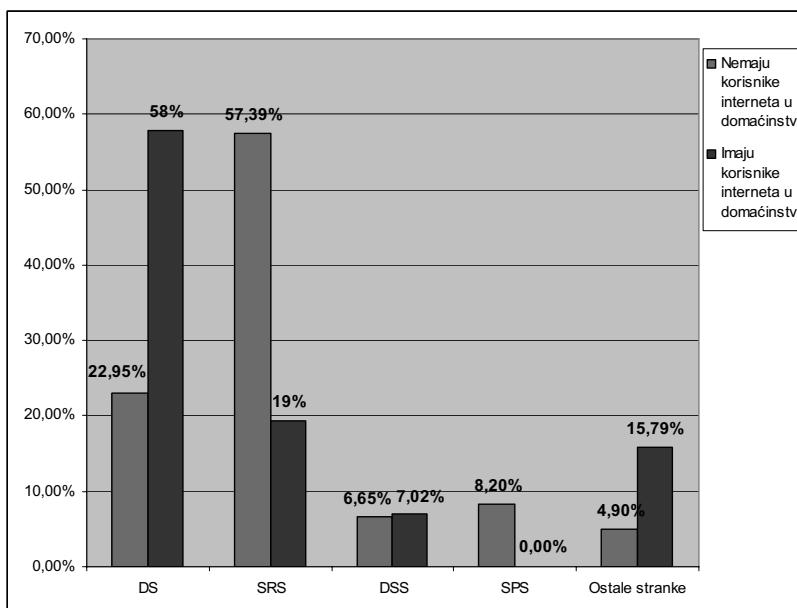
Grafikon 4. Politička opredeljenost ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Srbija van pokrajina i Beograda, jun 2006

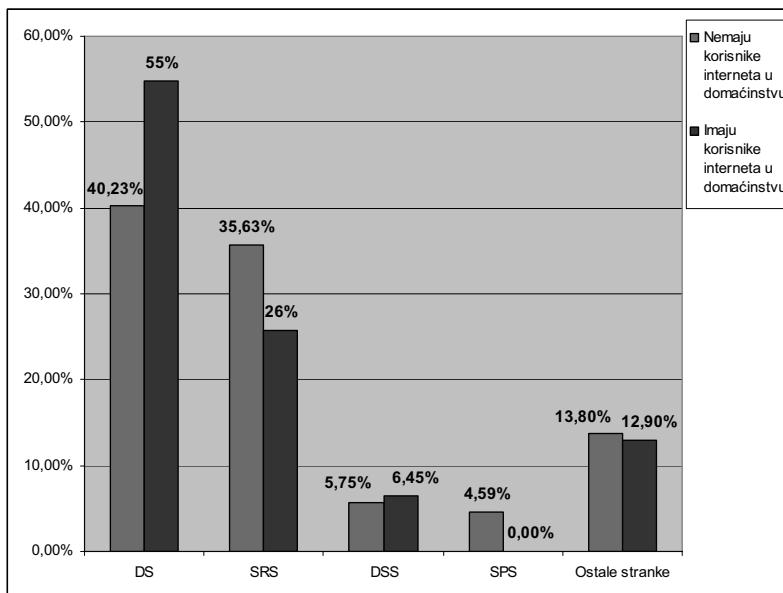
Grafikon 5. Izborni opredeljenje ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Srbija van teritorije KiM, jun 2006.
(samo izborni opredeljeni ispitanici)

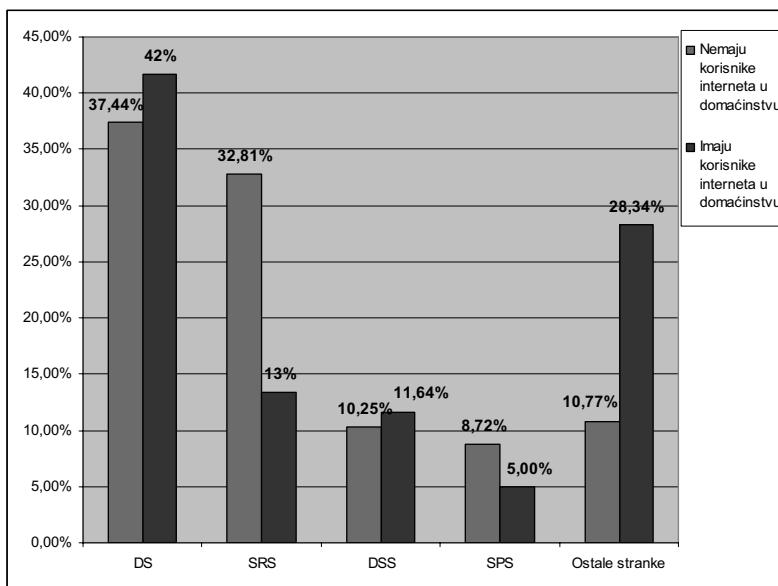
Grafikon 6. Izborni opredeljenje ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Beograd, jun 2006.
(samo izborni opredeljeni ispitanici)

Grafikon 7. Izborni opredeljenje ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Vojvodina, jun 2006.
(samo izborni opredeljeni ispitanici)

Grafikon 8. Izborni opredeljenje ispitanika koji imaju i onih koji nemaju korisnike interneta u svom domaćinstvu, Srbija van pokrajina i Beograda, jun 2006. (samo izborni opredeljeni ispitanici)

INTERNET U SRBIJI 2006
empirijska studija PC i internet penetracije

Dizajn korica
Tanja Milovanović

Lektor i korektor
Tanja Milovanović

Tehnički urednik
Irena Đaković

Tiraž
500 primeraka

ISBN 978-86-83411-34-4

Priprema i štampa
Dosije, Beograd

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

